

KURT LARSSON

**Vedspis, mikrofilm
och bredband**

*Berättelser om livet och hembygden
med utsikt från när och fjärran*

KURT LARSSON

**Vedspis, mikrofilm
och bredband**

*Berättelser om livet och hembygden
med utsikt från när och fjärran*

Texterna i denna bok kan i de flesta fall härledas till vad jag tidigare publicerat på Internet eller annorstädes. Då det skrivna kan försvinna i cyberrymden eller har kastats i papperskorgen kändes det bra att igen, så här på ålderns höst, få sätta texterna på pränt.

Jag har inte mäktat med att få någon kronologisk ordning på innehållet i de 51 olika avsnitten då dessa spretar i tid och rum. Lite hjälp hoppas jag rubrikerna och sidhänvisningarna i innehållsförteckningen ändå kan ge.

Ett stort tack riktar jag till Kolbäcks hembygdsförening som gett mig förtroendet att, med bidrag från Eva Bergqvist minneskonto, iordningställa skriften. Ett tack riktar jag också till dem, ingen nämnd ingen glömd, som hjälpt mig på olika sätt.

Kolbäck vintern 2017

Omslag: Mats Källstig
Omslagsfoto: Vallby på 1960-talet
En bil på omslaget: Volvo PV 1952
Utskrift: Primatryck
Första upplagan: 350 exemplar
Copyright: Kurt Larsson/Kolbäcks hembygdsförening

Innehåll

Det var så här skrivandet började

1. Skrivandet
2. Bredband till Säby 6
3. Säby en gammal kulturbygd 7

Larssons i Vallby

4. Mina far- och morföräldrar 8
5. Min farfar fjärdingsmannen 9
6. Brev från Amerika 1929 10
7. Min uppväxt 11
8. En midsommarafton på 1940-talet 12
9. Tonåren 12
10. Militärtjänstgöringen 14
11. Fritidsintresse vid 40-års ålder 15

Det var så här skrivandet fortsatte

12. Vad gör du egentligen 17
13. Mitt arbetsliv 1960 – 1980-talet 18
14. Möten med svenskamerikaner 21

Sång och musik

15. Eldsjälar i Säby 22
16. Kolbäcks musikkår 24
17. 2:a sortering 26
18. Åbyflickorna 28

Samhällsfunktioner

19. Tjuren blev friställd 29
20. Bröderna Anderssons Elektriska 31
21. Farmarenergi 32
22. Trotjänare byts ut 34
23. Trappa ökar leklusten 35
24. Mölntorps Småskola 36
25. Konsum slänger in handduken 38

Föreningar

26. Kolbäcks Folkets Park (Rune Larsson) 40
27. Atletfiskarna 45
28. Augustibröderna av år 1893 46
29. Kolbäcks Volleybollklubb 47
30. Mölntorps idrottsplats 49

Skrönor

- 31. Kittelbacken 51
- 32. Lasse-Maja 52

Herrevadsbro

- 33. Ett slag - Här i Kolbäck (Kent Sjöström) 53
- 34. Projektet Gestaltning Herrevad (Kent Sjöström) 55
- 35. Fri broavgift 66

Kolbäck

- 36. När såg Kolbäcksbygden dagens ljus? 68
- 37. Kort om Kolbäck 69
- 38. Händelser i Kolbäck med omnejd (Rune Larsson) 70

Strömsholm

- 39. Statsministern på besök 1956 75
- 40. Chefsbostaden 77

Säby

- 41. Liten kör — Stor ledare 78
- 42. Säbydagen — Sommarfesterna 80
- 43. Den omtyckte brevbäraren 82

Sörstafors

- 44. Elden kom lös 83
- 45. Barren föll av 86
- 46. Tysk militärpatrull 87

Levnadsbeskrivningar

- 47. Brygghusbarnet blir godsägare 88
- 48. Ingen pardon — polisen tog kon 90
- 49. Invandring på 1950-talet 93
- 50. Gustaf Åhman 94

Det är så här skrivandet slutar

- 51. Slutord 99

1. Det var så här skrivandet började

Det var med datorns inträde i mitt liv som jag fick lusten att börja skriva. En kusin till mig hade släktforskning och med hjälp av hans noteringar skrev jag först min släkts historia. När Internet blev tillgängligt, via modem (56 kb/s), programmerade jag min hemsida vallbynet.nu och publicerade mitt material där. Det blev en intervju i VLT den 22 december 1997. Därifrån är nedanstående text och bild hämtad.

Han har koll på tekniken

Kurt Larssons självlärd datakunskap har gett Säby plats på Internet.

SÄBY. Nu finns Säby på nätet. Tack vare Kurt Larsson, 63.

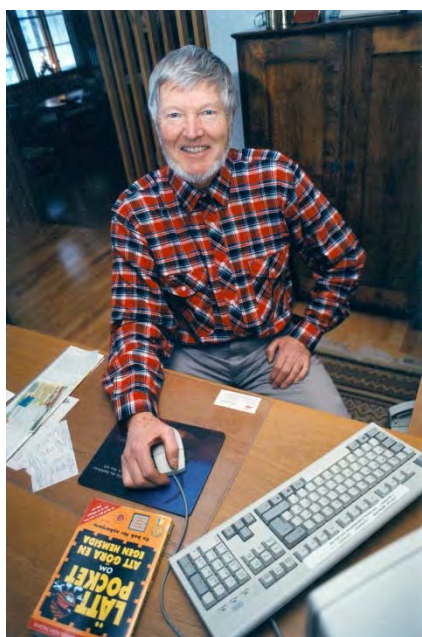
- Jag vill inte att de unga killarna ska springa ifrån mig. Därför bestämde jag mig för att hänga med i tekniken, säger han.

Från stugan i Vallby utanför Kolbäck håller han kontakt med hela världen genom sin dator. Sedan ett år har han modem som gör att han kan surfa omkring på det världsomspännande datanätet Internet.

Och det gör han.

Av ren fart lärde han sig också så kallad HTML-kodning, vilket innebär att han kan göra sina egna hemsidor på Internet. Det vill säga platser dit andra kan hitta för att läsa information.

Nyligen lade han ut sidor där han berättar om sig själv och sin släkt som härstammar från Säby, fascinerande läsning inte minst för att Kurts farfarsfar flyttade till huset i Vallby redan 1854.

Sjävlärd. Med envishet och stort intresse har Kurt Larsson lärt sig det mesta om datorer. Så nu finns Säby på nätet.

Text o foto: Ingegerd Backlund

SeniorNet Sweden

SeniorNet bildades 1997 av en grupp entusiastiska dator- och internetanvändare. Initiativet kom från Marta Sandén, sekreterare i regeringens IT-kommission. Idén gillades av statsrådet Ines Uusmann, som under en begränsad tid finansierade en halvtidstjänst för en generalsekreterare.

Här blev jag medlem och var också jourhavande webbmaster för seniornet.se under en tid. Internetworld, en månadstidskrift, uppmärksammade min egen hemsida och ville ge förslag på förbättringar.

Internetworlds februarinummer 2001

2. Bredband till Säby

Vi skriver år 2009. Mälarenergi Elnät AB förbereder en nedgrävning av det luftburna elnätet i Säby. Bra tyckte bönderna som slapp el-stolpar på åkrarna. Vad vore då naturligare tyckte jag, trots att jag lämnat Säby, än att samtidigt lägga med en slang/kanal i ledningsdiket som senare skulle möjliggöra en indragning av fiberkabel för bredband.

Calle i Säby, Ulf i Ulfsta och undertecknad framförde också den åsikten med emfas på ett möte hos Mälarenergi Stadsnät AB i Västerås på försommaren 2009. Mottagandet var då svalt. I ett tänkt samarbete inom koncernföretagen, Elenergi och Stadsnät, fanns många hinder skulle det visa sig.

Två år senare den 23 februari 2011 hade vi i aktionsgruppen ett nytt möte med Stadsnät i Västerås. Denna gång även med representanter för Länsstyrelsen. Bättre pålästa diskuterade vi bredband med det stöd från staten som då fanns. Resultatet blev att en slang lades med i ledningsdiket.

Den 9 maj samma år kallade aktionsgruppen till ett nytt möte i Säby. Nu hade man något konkret att diskutera med säbyborna, dels kostnaden och dels finansieringen. Kostnaden skulle inte bli högre än för fastigheter i tätort. Att Telia skulle sluta serva det gamla telefonnätet av koppar och att det var bredband, via fiber, som gällde i framtiden var inte lätt att förklara för gemene man på den tiden.

Fredagen den 18 januari 2013 skedde emellertid den officiella invigningen av bredband till Säby. Ett pionjärprojekt hade gått i mål.

3. Säby en gammal kulturbygd

Stora delar av Säby socken låg fordom under vatten och bildade en vik av Mälaren. Upp till Brunna kunde man segla med flatbottnade båtar s.k. gräscharar. Än i dag blir vi påmindas om sjöbotten före landhöjningen. Vid borning efter dricksvatten så kan man i många fall få salt vatten.

Vid Säbys sockengräns till Kolbäck ligger Borgby Skans. Den är från järnåldern och strax intill går den gamla Eriksgatan. Spåren efter Eriksgatan syns ännu strax norr om Håskesta. Kolbäckån gör en sväng in i Säby socken vid Kvarnfors i Mølntorp. Där finns ett vattenfall som har gett oss vår industrikultur.

Säby sockenkommun bildades 1863 och blev till ytan drygt 20 km². År 1939 var folkmängden 643 individer. I dag pendlar antalet innevånare kring 500 personer. Säby socken förblev självständigt till 1951 då den gick upp i Kolbäck kommun, från 1972 tillhör Säby och Kolbäck Hallstahammars kommun.

Motiv från Säby av Säbysonen Bo Ericsson

Larssons i Vallby

4. Mina far- och morföräldrar

Jag växte upp på en gård som kom att tillhöra släkten i 149 år. Det var min farfars far, utbildad skomakare, som 1854 gifte sig med den 32-åriga änkan till hemmanet. De fick inga barn ihop men när hustrun var 46 år skaffade de sig en piga. Och se, nu kom barnen. Tre oäkta barn föddes innan farfars far skilde sig från hustrun, gifte sig med pigan och erkände faderskapet. Ett av de sju barnen var min farfar Ernst som föddes 1874. Den första hustrun fick bo kvar på gården på undantag som det hette.

Som 22-åring tog Ernst över gården efter sin far, som hade avlidit. Tre år senare 1897 gifte han sig med pigan Maria som redan arbetade på gården. Ernst och Maria fick 10 barn varav två dör vid yngre år. Ett av barnen, sonen Erik, blev min pappa. Barnen fick tidigt lära sig hjälpa till på gården. Någon fortsatt skolgång var det inte tal om (gällde även i nästa generation.).

Maria dog oväntat en natt 1937 vid 59 års ålder. Trots att jag då bara var tre år kommer jag tydligt ihåg henne som en snäll och mild farmor. Min farfar var däremot en bister herre som sällan pratade med sina barn eller barnbarn. Jag har ofta undrat varför.

Ernst var dock en betrodd man på bygden. Den slutsatsen kan man dra då han fick fler förtroendeuppdrag. Han var fjärdingsman, barnavårdsman och kristidsman under andra världskriget. Förutom bonde var han en duktig biodlare och mycket händig vid hyvelbänken.

Mormor Ida och morfar Gustav var båda födda 1879 och bodde i ett litet torp i Yllesta, Kolbäck. Gustav var pappersbruksarbetare och omtyckt bland arbetskamraterna. Ida och Gustav gjorde inte mycket väsen av sig utan strävade och födde upp fem barn under små omständigheter.

Jag cyklade ofta tillsammans med mamma till dem för att hälsa på. Vid ett tillfälle skidade jag ensam den 10 km långa vägen och blev vid framkomsten trakterad med nyponsoppa av mormor. Jag fick två fyllda tallrikar trots att en hade varit nog. Man sa inte ifrån på den tiden, men sedan dess undviker jag nyponsoppa.

Min mamma och pappa övertog gården efter farfar. Vi hade kor, grisar och höns. Hönsen var mammas "babies", som det heter i dag, och jag tror det var äggen som räddade ekonomin. Var lördag cyklade hon med äggen på pakethållaren de två milen till Bondtorget i Västerås för att sälja dem. Resorna till staden blev även hennes andningshål mot världen. Semester fanns inte på kartan.

5. Min farfar fjärdingsmannen

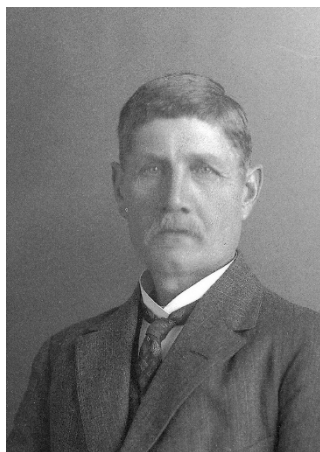
Farfar Ernst var född 1874 och dog 1952. När jag vid något tillfälle sorterade gamla dokument fann jag till min förvåning min farfars gamla ”Räkenskapsbok”. Nu fick jag plötsligt en ny ingång till min farfars leverne. Den farfar jag tidigare kände berättade inget vare sig till sina barn eller sina barnbarn. Han avlade dock tio barn.

På etiketten till hans liggare står skrivet: Räkenskapsbok. Det finns också den överstrukna texten: Redovisnings Journal för Säby Fjärdingsmannadistrikt. Jag hade tidigare funnit både handfängsel och pistol efter hans tid som fjärdingsman. I boken fanns emellertid inget skrivet om den tiden. Vad som däremot fanns i boken var räkenskaper från hans tid som hemmansägare och dokument från hans tid som barnavårdsman. Dokumenten och bokföringen är prydligt och utförligt gjorda.

I räkenskaperna kan jag utläsa att 1934, året jag föddes, var hans inkomster 998:75 och utgifterna 491:98. Inkomstsidan bestod mest av likvid för mjölk, fläsk och spannmål. Dessutom hade han vid ett tillfälle gjort sig en hacka då han sålde tre levande svin till ett kilopris av 55 öre och fick in 150 kronor. På utgiftssidan finns långt fler poster än på inkomstsidan. Som exempel kostade en spädgris 10 kronor i inköp. Han hade köpt elva smågrisar det året.

Som barnavårdsman fick han ibland slåss mot den juridiska professionen för att hävda flickornas rätt i faderskapsmål. Han var nog inte lätt att tas med, min vresige farfar. Så här avslutar han ett svar till Köpings juridiska byrå, dit en påtänkt far vänt sig som en sista utväg:

”Av den utredning som gjorts torde det kunna anses styrkt, att såväl blodprov som rättegång kan anses som ett onödigt fördyrande av saken, både bäst och billigast för mannen var att göra upp saken på tu man hand”.

Farfar Ernst i unga år

Ernst 75 år och biodlare

6. Brev från Amerika 1929

I min farfars generation emigrerade två av hans systrar till Amerika, Albina född 1882 och Selma född 1879. Farfar övertog fädernegården. Albina berättar i ett brev om sin längtan till barndomshemmet, som hon dock aldrig fick återse. Två generationer senare emigrerar en av mina kusiner till Amerika men hon och hennes familj kommer nästan årligen på besök till Sverige.

Tankar vid Juletid

När Julhelgd klappar på min dörr
Påminnes jag som aldrig förr
Af långt förflutna dagar
Ty minnet af mitt fosterland
Utplånas ej af tidens tand
Varthelst mig ödet drager

Mitt barndomshem, den lilla byn
Den mörka skog, den mörkblå skyn
Der tusen stjärnor tindra
Du kära, kära, fosterbygd
Jag stolt ditt namn vill bära

Jag längtar se dig än en gång
Min röst få blanda i er sång
Till fosterlandets ära
När Juldagsmorgon glimmar skön
Att samlas få med er i bön
Ett tack till Gud hembära

Var helsad sköna morgonstund
Jag hör er sjunga med en mun
I båd palats och hydda
Hör kyrkoklockors sköna ljud
Kom, dyrken edra fäders Gud
Hans hand må Eder skydda

Albina
USA in Dec 1929

Mina föräldrar

Förlovningsfoto 1926: Mina föräldrar Elsa f Andersson 1903 och Erik f 1901.

Mamma Elsa arbetade i unga år på Kolbäcks mejeri och Kolbäcks gästgivargård.

Pappa Erik arbetade på Kolbäcks skjutsstation som körkarl åt provryttare, den tidens försäljare.

Foto: Gustaf Åhman

7. Min uppväxt

Stugan vi bodde i under min barndom var på ett rum och kök. Vedspisen höll köket varmt och i kammaren eldade vi i kakelugnen. När det var som kallast värmdes mamma ett strykjärn på spisen och strök lakanen i sängen innan vi kröp ner under täcket på halmmadrassen. Skönt!

Vatten till husbehov pumpade vi upp i en hink ur den stensatta brunnen. Ett handfat i en lavoar fungerade som tvättställ. Varje vecka fick vi emellertid bada i ett större kar, jag först som var äldst och sedan min bror. Den turordningen gällde också skor och kläder, han fick nästan aldrig några nya kläder, det var mina urvuxna som gällde.

Jag fick som alla barn i bondhemmen tidigt lära mig att hjälpa till. Att bära in ved och vatten var en högprioriterad uppgift. Att hässa och bärga hö, medan kompisarna åkte och badade, var ingen höjdare.

Jag har ett minne från hösten 1939. Pappa gick på åkern och plöjde med hästarna. Mamma och jag var i köket. Efter nyheterna på radion sa hon till mig: ”Gå ut till pappa och tala om att kriget har börjat”. Att det var ett allvarligt budskap gick inte att ta miste på.

Det var grymt kallt, för att använda dagens språkbruk, under krigsvintrarna 1940–1942. Innan vi skidade till skolan hade mamma lindat schalar runt huvudet på oss så bara ögonen var fria. Men iväg måste vi. Det är klart att mamma oroade sig för hur vi skulle klara oss i kylan, någon telefon fanns inte, så hon fick gå med sin oro tills vi kom hem igen. I skolsalen eldades det så vedkaminen blev röd.

Den tidens skola skilde sig mycket från dagens. Den största skillnaden ligger nog i kate-derundervisningen och med ordning och reda i klassen. Att kunna multiplikationstabellen som ett rinnande vatten var en självklarhet.

Vid alla skolavslutningar stod vi barn runt flaggstången och sjöng ”Den blomstertid nu kommer”. Den 17 juni 1947 gjorde jag det för sista gången då jag gick ut sjätte klass. Jag klarade hela skolgången utan kvarsittning i någon klass, till min mammas stora lättnad.

Konfirmationen var viktig på mer än ett sätt. Vid själva konfirmationstillfället i kyrkan fick jag bära långbyxor för första gången. Dessförinnan var det golfbyxor, skidbyxor och kortbyxor som gällde. Vid den högtiden fick jag också min första klocka.

Barndomen präglar människan för livet och jag är evigt tacksam för den privilegierade barndom jag fick. Det är bara det att jag inte förstår det förrän nu på äldre dagar.

8. En midsommarafton på 1940-talet

När det i unga år begav sig, i början av 1940-talet, firade vi varje midsommarafton i Hällby, Säby socken. Min bror och jag blev tvagade och uppklädda. Sedan gick vi i det vackra vädret, det var alltid vackert väder på den tiden, genom skogen till Hällbyberget.

På Hällbyberget restes en himmelshög majstång. En kopia av stånden finns på Vallby friluftsmuseum i Västerås. När den var stagad ordentligt sprang vi ungar runt den allt vad vi orkade. Ett år snubblade en glad och dansande pojke så illa att han fick en stor reva i byxorna, stackars pojke. Han var finländskt krigsbarn som nu fick gå hem till fosterföräldrarna och visa vad som hänt. Vi kände alla hans bävan.

Efter dansen kring majstången gick vi ner till en hästhage för att dansa ringlekar. Någon musik hade vi inte. Det var till att sjunga de gamla, på den tiden, välkända visorna och dansa med flickorna och följa vad texten föreskrev: ”Jag håller dig så kär. Jag stiger dig så när. Jag kan inte säga hur vacker du är men jag låter dig stå för en annan.”

Mot kvällningen när korna var mjölkade hemma i Vallby och allt annat var överstökat i ladugården kom mamma och pappa med en kaffekorg. Ett uppskattat tillfälle att sitt tillsammans med dem i gräset och dricka saft och äta bullar. Pappa Erik stärkte sig också med något som han slog i kaffet.

Så tog midsommarfirandet vid för de vuxna. Man samlades på ett lövat magasin och till dragspel och fiol började så dansen. När det började skymma var det dags för bror min och mig att gå hem. Mamma skyndade på oss. Hon vände alltid själv tillbaks till Hällby. Pappa var duktig att dansa och tänkte kanske inte så mycket på morgondagen. Mamma fick nog påminna honom med sitt standarduttryck: ”Det blir en dag i morgon också”.

Vem ville inte ha stannat kvar? Vi hade ju sett hur glada alla var, även de som till vardags såg stränga ut. Ibland såg vi några karlar som gick till stallet för att se till hästarna, som de sa.

Traditionen med majstången på Hällbyberget hålls vid liv än i dag. Hur det är med dansen på magasinet vet jag inte.

9. Tonåren

Vid 13 års ålder och efter avslutad skolgång fick jag min första anställning hos Bröderna Anderssons Elektriska i Kolbäck där jag tidigare sommarjobbade. Jag fick slita rätt hårt som springpojke men jag lärde mig också mycket.

Jag har ett speciellt minne från den anställningen då firman påtog sig ett ovanligt uppdrag: Ljuskronorna i Munktorps kyrka skulle elektrifieras. Jag som var yngst fick klättra upp på kyrkvalvet för att hissa ner kronorna så att ledningsdragningen kunde göras. På valvet låg ett djupt lager duvträck som jag fick krypa i. För den obehagliga insatsen lät gubbarna mig köra firmabilen hem, en A-Ford.

Jag trivdes mycket bra hos Bröderna Anderssons men de betalade dåligt, 15 kronor per vecka. Efter ett par år och under stor vända begärde jag påökad till 20 kronor men fick ett nekande svar. Dagen efter beskedet sökte jag jobb hos Mölntorps Verkstäder och fick börja omgående. Där kom jag som 16-åring att tjäna 70 kronor i veckan.

Miljön i verkstaden var inte så hälsosam på den tiden. Jag kände mig instängd och pappa tjtade på mig att jag måste skaffa mig ett yrke, han mindes depressionen på 30-talet. Efter drygt ett år slutade jag därför och inledde min karriär som kontorsmaskinsmekaniker. Jag fick börja som springpojke igen med betydligt lägre lön än på fabriken. Det blev emellertid språngbrädan till mitt fortsatta yrkesliv.

Inom en radie av två mil från hemmet fanns fler nöjesplatser med dans. Till dessa kom oftast besökarna per cykel. Ibland skulle någon flicka eskorteras hem och bodde hon då åt motsatt håll fick man trampa många mil innan man var hemma igen framåt morgonen. Då kunde jag både se och höra storspoven vid bäcken och möta pappa när han var på väg att ta in korna från fältet för morgonmjölkningen. Vilka minnen väcker inte dessa sommarnätter.

Vid 17 års ålder blev mitt största intresse hundar, brukshundar. Min mentor var en skicklig hundförare vid Ridskolan i Strömsholm. Vi var ofta på träning och tävlingar i brukshundsprov. Jag tävlade i skyddsdressyr med min schäfer Ulven av Tågabo och fick honom certifierad av armén som bevakningshund. Så mallig jag blev.

Jag bodde kvar hemma under mina tonår och betalade mamma för det. Jag hade det bra men det ständiga bekymret var att få pengarna att räcka. På den tiden fanns inga kreditkort och det är jag tacksam för nu. Jag fick lära mig spara till det jag ville köpa.

Ulven av Tågabo blickar ut över Vallby 1952

10. Militärtjänstgöringen

I min uppväxtmiljö som son till en småbrukare och med endast sexårig folkskola fanns det ingen möjlighet för mig att göra karriär inom det militära. Militärtjänsten var något som man helst ville slippa undan. Det var emellertid en plikt att mönstra för att sedan bli placerad på något militärförband. Jag blev uttagen till Infanteriskjutskolan och ryckte in till A1 i Sundbyberg 1954.

De första två veckorna fick vi inte lämna regementsområdet, vi skulle först lära oss att hälsa och uppföra oss som soldater, som det hette. När vi sedan fick lämna området var det permissionsuniform som gällde. Civila kläder på meniga soldater fick inte förekomma innanför grindarna. Begrepp som "personlig integritet" och "kränkande behandling" var inte upfunna. Det var bara att gilla läget.

De militära övningarna skedde på Järvafältet där Kista och Akalla ligger idag (30 år senare kom jag att bo i Kista). Som tur var kunde man lifta hem när veckan var slut och kunde spara dagersättningen som var på 1:50.

Efter en tid blev jag och sju andra uttagna som batteriplatsbiträden. Det var mitt skolbetyg, "med beröm godkänd" i räkning och geometri, som fällde avgörandet. Vår tropp sändes för grundutbildning under tre månader till Vendes Artilleriregemente A3 i Vä, strax utanför Kristianstad.

Som batteriplatsbiträde skulle man beräkna koordinaterna för inställning av haubitsarnas skjutriktning. Dylåka pjäser kunde skjuta granaterna flera kilometer för att nedlägga "den lede fi". En viss noggrannhet måste iaktas för att inte decimera de egna leden.

Trots avståndet till hemmet var vistelsen i Kristianstad den bästa tiden under hela min militärtjänstgöring. Dels var det den vackra naturen, dels det goda kamratskapet, som gjorde tillvaron dräglig. Dessutom kunde jag på helgerna lifta till Malmö och övernatta hos en tidigare arbetskamrat boende på Friisgatan. Därifrån var det bara hundra meter till dansstället Amiralen i Folkets Park där Harry Arnold ofta spelade.

Som menig soldat har jag varit inkallad till tjänstgöring under 382 dagar vid inalles sju tillfällen, så nog var jag beredd om kriget kom. Vi borde ha behållit den allmänna värnplikten, tycker jag.

Tre månader i tält och krigande mot mygg i Villingsberg

InfSS-batteriets logement 1955, en ladugård i Kallhäll

11. Fritidsintresse vid 40-års ålder

Att bli ägare av en folkbåt var länge en dröm jag hade under min tid i Landskrona på 1950-talet. Men priset för en sådan var allt för högt för mig. Slumpen skulle hjälpa mig 20 år senare. I början på 1970-talet bodde jag med familj i Rönninge söder om Stockholm. Vi besökte ofta mitt föräldrahem i Säby och vid ett tillfälle också ett båtvaruhus i Kvicksund.

Sam Sundman, grundare av Båt-Sam AB, invigde varuhuset 1969. Han satsade på båtar i glasfiberarmerad plast som då hade slagit igenom. I båthallen stod en segelbåt Maxi 77, dock utan köl. Båten var ritad av Pelle Pettersson, som också designat Volvo P1800. Det var hans kompanjon Stellan Westerdahl som var i Kvicksund vid tillfället för vårt besök för att introducera den nya båten. Både Pelle Pettersson och Stellan Westerdahl är kända kappseglare.

Det är en viss risk att köpa en ny båttyp som man inte kan provsegla. Det tog emellertid inte lång tid att övertyga familjen om att det var just en sådan här båttyp som skulle passa oss. Att priset sedan var överkomligt avgjorde saken. Vår båt blev den 94:e från varvets tillverkningsserie 1972. Maxi 77 blev en succé bland båtfolk. Fler än 3 900 båtar levererades fram till 1983. Vi hade gjort ett klipp men det blev jag medveten om först senare. Vår nya Maxi 77 tilldrog sig många seglares intresse var helst vi lade till.

En loge hemma i Vallby iordningställdes inför vinterförvaringen. Min bror Sören byggde en trailer och med traktorns hjälp kunde vi sjösätta och även dra upp båten vid Ridskolans

häst-bad i Hornsvik. Att snabbt finna en sommarplats i närheten av Rönninge/Södertälje visade sig omöjligt. Det var långa köer till båtplatserna.

Min seglarkompis Bosse Malmsten från Borstahuset i Landskrona, nu boende på Dalarö, gav mig ett tips om att söka båtplats på OK:s nybyggda marina i Karlslund. Där hade jag turen att få en sommarförtöjning. Det tog oss en timme att komma från hemmet i Rönninge till Karlslund med bil, men då var vi å andra sidan snabbt ute i Dalarö skärgård.

Under fyra somrar tillbringade vi fritiden i skärgården, från Västervik till Mariehamn. Vi kom ofta att eskadersegla med tre andra familjer. I motsats till segling i Öresund måste man i skärgården ständigt hålla ett öga på sjökortet. I annat fall kunde man gå på en grynna, viket hände.

Det blev en tid inte bara med segling utan även med god social samvaro för både barn och vuxna. Ofta hördes Evert Taubes visor sjungas, i alla röstlägen, i sommarnatten.

Strandhugg på Degerby i den åländska skärgården 1974

Det var så här skrivandet fortsatte

12. Vad gör du egentligen?

Vi som gick ut den 6-åriga folkskolan på 1940-talet sögs snabbt upp av arbetsmarknaden. En skola och en arbetsmarknad som var så diametralt olika dagens. Tjugo år efter avslutad skolgång tvingades jag emellertid konstatera att mina teoretiska kunskaper inte räckte längre.

Min svärmor från Småland frågade mig en gång lite oroligt: ”Vad gör du, egentligen? Du kör inte buss, jobbar inte på fabrik eller i någon affär”. Frågan var relevant från hennes utgångspunkt. Ja, vad gjorde jag egentligen?

Jag måste av naturen vara lat för jag hatar monotont arbete men kan å andra sidan aldrig gå sysslös. Som bondson var jag tvungen att hjälpa till på gården. Att hässa och bärga hö på försommaren och att tröska på hösten var inget jag såg fram emot.

Jag kände lättnad när min pappa sa: ”Det blir aldrig någon bonde av Kurt”. Hur han så tidigt kunde veta det. Han, som hade upplevt depressionen på 1930-talet, sa också: ”Du måste skaffa dig ett yrke”. Någon karriärväg stakade pappa inte ut för mig utan tillfälligheterna har fört mig till nya arbetsuppgifter och boplatser.

Min ständige påhejare att skriva ner vad jag varit med om i arbetslivet är Bo Malmsten. Bosse lärde jag känna i Landskrona på 1950-talet. Vi har seglat mycket tillsammans, oftast till Ven. Numera pratar vi mest gamla minnen.

Att skriva om ett arbetsliv som varat under 50 år låter sig svårligen göras och ingen skulle heller orka läsa om det. Jag har därför valt ut några perioder som jag idag tycker är intressanta att se tillbaks på.

Mot Ven 1958

13. Mitt arbetsliv på 1960-talet

Efter militärtjänstgöringen fick jag 1957 en befattning som verkstadsföreståndare på Addo i Landskrona som senare även kom att innefatta Lund. Jag hade nu halva Skåne som mitt revir. De mekaniska kontorsmaskinerna utvecklades med åren, de blev större och tyngre, men måste årligen in till verkstaden för underhåll. Det var mitt jobb att hålla serviceteknikerna med arbete.

Den första januari 1961, jag hade då arbetat på Addo i 10 år, började jag som teknisk chef på Fridens nyöppnade filial på Kaptensgatan 4 i Malmö. Nu väntade en helt annan typ av arbete. Vi skulle sälja och serva Fridens hålremsutrustningar, betydligt mer avancerade än de mekaniska räknemaskinerna.

Jobbet på det nyetablerade företaget blev en utmaning, inte bara ur teknisk synvinkel utan även språkmässigt. Skånskan hade jag lärt mig förstå men manualer och utbildning, oftast i Holland, var på engelska. Vi samarbetade tätt med Fridens filial i Köpenhamn så lite danska lärde jag mig också.

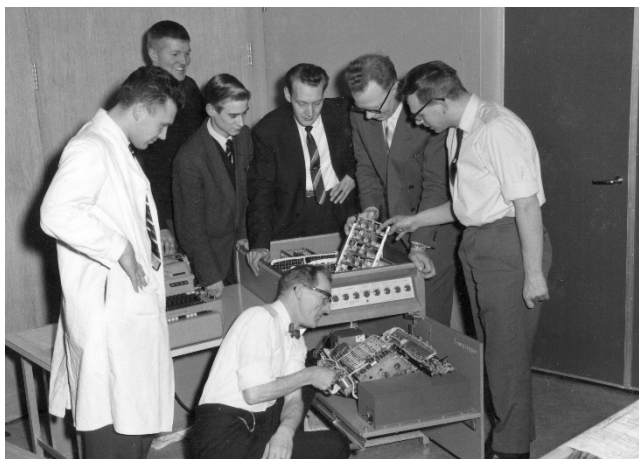
Med min nyinköpta Saab 93, som gick på oljeblandad bensen, åkte jag till kunderna i södra Sverige. En stor kund var Marcus Holmquist i Halmstad. Med bara 33 hästkrafter under huven var det segt att komma över Hallandsåsen. Vi blev ett kunnigt och sammansvetsat gäng i Malmö och jag trivdes utmärkt.

Ledningen för företaget lockade mig emellertid 1965 till Stockholm. Bolaget behövde någon som lärde sig de nya produkterna och som sedan kunde utbilda fältteknikerna. Samma år lanserade Friden, som nu var en del av Singer Corporation, sin första elektroniska bordskalkylator. Det blev många och långa vistelser på Fridens utbildningscenter i Holland.

Den första tiden i Stockholm bodde jag och familjen i det nyetablerade Bollmora. På hösten 1967 gick flyttlasset till Rönninge, söder om Stockholm. För att hänga med i den tekniska utvecklingen läste jag in telelinjen under sju terminer på aftonskola.

Addo i Västerås 1956

Friden Nijmegen Holland 1962

13. Mitt arbetsliv på 1970-talet

År 1969 blev jag värvad till Esselte. Min huvudsakliga uppgift skulle vara att utvärdera kontors- och mikrofilmsutrustning som Esselte börjat marknadsföra i Skandinavien. Produkter hämtades från ledande leverantörer i när och fjärran.

Vi sålde och installerade fler COM anläggningar till banker och andra kunder med stordatordrift. Bankerna skrev på 1970-talet ut kontoutdrag etc. på papper i långa banor s.k. tabulatorpapper. Med en ny Computer Output Microfilmteknik kunde utskriften i stället göras på mikrofilm och läsas i mikrofilmsläsare.

COM var anledningen till att jag för första gången fick resa till USA. Att, i januari 1970, få flyga in över soliga Los Angeles för mellanlandning, och vidare till San Fransisco var stort för mig på den tiden. Jag gick på kurs några veckor hos ett företag som var beläget i det nu så mytomspunna Silicon Valley.

Något år senare var det dags att besöka en leverantör av mikrofilm i New Orleans. Det var som att förflytta sig 100 år tillbaks i tiden jämfört med Kalifornien. Här uppehölls och synliggjordes klass- och kulturskillnaderna folk emellan, men språket var detsamma även i de franska kvarteren. Jag som potentiell kund bjöds ofta på både lunch och middag. Den inleddes alltid på någon ostronbar dock utan ostron för min del, däremot med en perfekt blandad Bloody Mary. När vi senare fick en utrustning levererad från företaget i New Orleans till Stockholm hade grabbarna gömt en flaska Bloody Mary Mix väl förpackad i maskinen.

I konkurrens med Kodak tog vi hem en order från Volvo för framställning av deras reservdelskatalog på mikrofilm. De tryckta katalogerna som tidigare sänts till Volvos distributörer i världen vägde ton och gick på lastbil och båt. Nu skulle de kunna sändas med flygpost. Vi, eller rättare sagt jag, var inte säker på hur vi skulle klara att effektuera ordern, tekniken fanns inte i Sverige.

Efter några turer till USA tillsammans med min chef fann vi en samarbetspartner. Volvos första reservdelskatalog på mikrofilm producerades hos dem med mig som lärling. Det ankom sedan på mig att starta upp produktionen i Stockholm för Volvos nästkommande kataloger.

13. Mitt arbetsliv på 1980-talet

Esselte blev återförsäljare av Fujis mikrofilm i Sverige. Jag for för produktutbildning till deras huvudkontor i Tokyo och vidare till deras fabrik i Ashigara. Fujifolket tog väl hand om mig men på fritiden ville jag försöka klara mig själv.

Det fanns skyltar och information överallt, men inget jag kunde tyda. Jag kunde dock hjälpligt kommunicera med skolbarn, om vi övervann vår blygsel. På tågresan till Ashigara mötte jag en hel skolklass. Efter mycket tissel och tassel kom ett av barnen fram till mig, sträckte fram handen och sa god dag på engelska, stort jubel bland de övriga i klassen.

Att beställa mat på restaurang var däremot enkelt. I skyltfönstret till matstället fanns tallrikar med de olika rätterna uppställda, naturtroget gjorda i plast. Det var bara det att gästen själv skulle tillaga maten på en stekhäll vid bordet. Jag protesterade på svenska och fick strax en liten japanska bredvid mig som kock. Svenska i kombination med teckenspråket fungerar i hela världen.

I storstaden Tokyo bodde jag på ett vanligt hotell men i Ashigara fick jag bo på ett japanskt natthärbärge. Där fanns en gemensam sovsal med bara draperier som åtskilde gästerna. Liggande på golvet med en träklubb som huvudkudde fick man försöka sova till gästernas ljudliga snarkningar, på japanska.

En handelsdelegation från Nigeria besökte Sverige och Esselte 1978. Några av besökarna blev intresserade av den nya automatiska telefonsvararen som vi importerade från Japan och marknadsförde med framgång. En försäljningschef och jag som tekniker fick i uppdrag att besöka Nigeria för att närmare undersöka deras marknad.

Kontakt hade tidigare etablerats med en lokal firma, Chi Electronics & Scientific i Lagos. Vi skulle nu tillsammans med dem besöka några företag för en demonstration av telefonsvararen. Det visade sig snart att de enda "företagen" som hade tillgång till både telefon- och elnät var sjukhuset och försvaret. Det fanns således ingen öppen marknad.

En försvarsgrenschef besöktes emellertid. Han var intresserad av utrustningen men på grund av risken att bli misstänkt för muta vågade han inte fatta något beslut själv. Landets försvarsminister måste först ge sitt godkännande. Vi satt länge och väl i regeringens korridorer och väntade på företrädare hos ministern dock utan att få något möte till stånd. Det var så långt vi kom under vårt besök i Afrika.

Chi Electronics & Scientific, Lagos 1978

14. Möten med svenskamerikaner

I februari 1971 tar jag de första stapplande stegen på amerikansk mark. Jag skulle på teknisk utbildning hos en mindre firma i Silicon Valley, ett centrum för dator- och elektronikindustrin i Kalifornien. Efter två veckor informerade de mig om att företaget var sålt till ett betydligt större företag som låg i Irvine söder om Los Angeles.

Där hälsades jag var morgon av en man med ett ”goda goda”. Jag frågade honom efter några dagar om han talade svenska. Nej, det gjorde han inte, men hans släkt kom från Sverige. Han presenterade sig som Peter Cornay, hans släkt hade utvandrat från Döderhult i Småland.

Jag blev närmare bekant inte bara med Peter utan även hans syster Beverly och hans mor Ida Mathilda Frideborg. En givande bekantskap skulle det visa sig. Wilhelm Moberg beskriver den svenska invandringen till Minnesota. Nu träffade jag själv ättlingar till en svensk invandrarfamilj som hade bosatt sig västerut, i Oregon.

Frideborgs far kom till New York 1865. Han fick namnet Hult i Amerika när han sa sig komma från Döderhult. Efter en präriebrand i Nebraska, där han blev illa bränd, hamnade släkten Hult som så många andra svenskar i Colton Oregon. Där byggde de upp företaget ”Hult Brothers Lumber Company”. Jag besökte Frideborg i Colton och såg vilket avtryck Hults hade gjort där. Som exempel bar en gata namnet Hult Road. Frideborg själv hade startat ett äldreboende för svenskättlingar.

Peters syster Beverly var gift med en man som deltog i ett projekt för delstaten Kalifornien. Man ville utreda möjligheten att flytta isberg från sydpolen och placera dem utanför Los Angeles kust, för stadens vattenförsörjning. Planerna var också att bygga ett nöjesfält på isberget. Projektet lades dock ner. Transporten från sydpolen skulle påverkas för starkt av jordrotationen och havsströmmarna och skulle därför inte vara genomförbar. Tanken var ändock svindlande.

Vid ett senare tillfälle berättade Peter om två ”guys” som försökte konstruera en ”Home Computer”. Jag kan tala med dem, sa han, du kanske kan bli deras återförsäljare i Europa. Jag avböjde emellertid hans idé. Dels beroende på att jag jobbade för Esselte och Esselte vände oss inte till privatmarknaden och dels kunde jag inte engagera mig personligen, jag var där i jobbet. Några år senare påminde jag Peter om hans förslag och frågade hur det gick för grabbarna och deras Home Computer. Det går bra sa han. De har nu startat ett företag — Apple.

15. Eldsjälar i Säby

Alla samhällen/socknar med högaktning ska ha en egen musikkår eller sångkör eller båda delar, åtminstone gällde det förr i tiden. Detta kaxiga uttalande kan jag göra då det var sanning i Säby socken under min uppväxt. Så här gestaltade det sig före allt vad musikskolor och festivaler hette.

I Säby socken fanns sedan sent 1800-tal en fabrik, Mölntorps Verkstäder, med ett 100-tal anställda, så ock en blåsorkester. En som arbetade där, August Sandberg, blåste nytt liv i Mölntorps Musikkår runt 1919. Den kom att bli mycket aktiv till i slutet av 1930-talet.

Säby manskör bildades 1919 också med arbetare från fabriken. Kören fick ett rejält uppsving när Set Svanholm 1923 kom till Säby som kantor. Mindre än två år senare var Säby manskör enligt expertisen den bästa kören i länet om inte i hela Sverige. Mer om Säby manskör och Set Svanholm på sidan 78.

Den svenska kommunala musikskolan startade i blygsam omfattning under 1940-talet. Tidigare hade endast ett begränsat antal ungdomar möjlighet att få instrumental- och sångundervisning.

Återigen var det en arbetare på fabriken som begåvade Säby med en eldsjäl när det gällde sång och musik, nämligen trycksvarvare Åke Ljung. Han fångade upp ungdomarna och lärde dem spela mandolin och andra strängospel.

Åke startade 1949 Säby Musikskola för barn mellan 10 och 15 år och 1952 hade man 22 medlemmar. Fjorton av dem spelade i Kolbäckers ungdomsorkester som hade full orkestersättning — man spelar fyrstämmigt. Förutom att verka som sång- och musikledare i Säby och Kolbäck var det Åke Ljung som tiggde pengar till instrumenten från kommunen och ABF. Hans ideella arbete tog all hans fritid i anspråk kan man förmoda.

För att beskriva orkesterns framgångar återger jag nedan delar av ett tidningsreferat från 29 november 1953.

Kolbäckers ungdomsorkester gav i söndags en 5-årskonsert på Strömsholms slott. Den synnerligen ungdomliga orkestern, genomsnittsåldern höll sig något över 13 år, bestod av traktens medlemmar.

Sammanlagt framfördes under hr Åke Ljungs ledning inte mindre än fjorton nummer. Samklngen hos orkestern var förvånansvärt god. Med fulltalig stråkbemanning plus cello och piano presenterades en mycket god orkesterklang. Den 15-årige cellisten Kjell Sandberg utförde med stor framgång Ave Maria av Bach/Gounod och för ett par utmärkta pianosolon svarade fröken Ulla Axelsson.

Omkring 90 personer avlyssnade konserten som gav ett utmärkt belägg för det energiska arbete som orkestern nedlagt under de gångna fem åren och blev till stor heder för ledaren genom åren hr Åke Ljung.

Mölntorps Musikkår 1914

Set Svanholm med Säby Manskör vid Säbydagen 1933

16. Kolbäcks musikkår

I det ovanstående skrev jag om Säby sockens rika sång- och musikutveckling. Kolbäck hade också ett rikt kulturliv inte minst tack vare ABF. En attraktion vi har kvar än i dag är Kolbäcks Musikkår. Den håller sina årliga konserter på Linnéabiografen. En medlem av musikkåren, Kent Sjöström, har här nedan tecknat dess historia.

På initiativ av några musikintresserade grabbar, bildades en musikcirkel inom ABF i Kolbäck, hösten 1949. Då allt fler intresserade anmälde sig, kunde man året därpå starta Kolbäcks Musikkår. Genom gåvor och insamlingar lyckades kåren få ihop lite pengar för att kunna köpa ett antal instrument. En bastuba kostade 1700 kr, vilket var mycket pengar på den tiden.

1951 deltog musikkåren för första gången i förstamajfirandet i Skultuna, Västerås och Kolbäck. I Västerås marscherade fyra musikkårer tillsammans: Volvo BM Musikkår från Eskilstuna, Lyran från Köping, Hallstahammars Musikkår och Kolbäcks Musikkår.

Den första maj 1958 var kåren skrudad i den första uniformen, mörkblå kavaj, grå byxor, dito slips och vit skärmmössa. Nu såg man ut som en riktig musikkår och medlemmarna var mycket stolta.

Musikkåren fick äran att medverka vid invigningen av den nya Linnéabiografen i Kolbäck, 1959. Året därpå startade ytterligare en tradition, när kåren firade sitt 10-års jubileum i samma lokal. Samtliga kårens jubileumskonserter har därefter kunnat avnjutas på samma plats. Den senaste var 65-årsjubileumskonserterna 2015.

Kolbäcks Musikkår, tillsammans med Kungsörs Hemvärnsorkester fick det hedersamma uppdraget att spela vid kung Carl-Gustafs giftermål med Silvia, 1976. Kårerna stod uppställda vid Brunkebergs Torg och spelade Arméns Paradmarsch, när bröllopskortegen passerade.

Kårens första utlandsresa gick 1963 till Finland. Under en vecka genomfördes konserter på olika orter i landet. Jean Sibelius populära musikstycke Finlandia uppskattades särskilt under turnén. De finska damerna grät och ropade ”da capo”, vilket naturligtvis innebar att kåren spelade stycket igen.

1985 bildas en trupp med drillflickor, vilka frontade kåren i nära tio år. Drillflickorna var ett unikt inslag bland Västmanlands musikkårer och skapade mycket uppseende.

En uppskattad tradition, sedan kårens begynnelse, är reveljen på Kristi himmelfärdsdags morgon. Mölntorp drabbas redan kockan sju, varefter turen går runt i gamla Kolbäcks kommun. Kåren hinner spela på många ställen, men tyvärr inte överallt. Förr sågs sällan någon publik, eftersom de flesta ännu inte stigit upp. Numera så har man på flera ställen skapat en happening av reveljmorgonen.

2013 fick musikkåren ett annorlunda och hedersamt uppdrag av Svenska Kyrkan, Västerås Stift. Vid ett präst- och diakonmöte i Västerås marscherar kåren, framför en delegation av cirka 400 präster och diakoner, från Domkyrkan till Aros Congress Center. Två psalmer, med marscharrangemang, var mycket annorlunda och skapade stor uppmärksamhet. Kåren fick en hel del av stadens flanörer att höja på ögonbrynen, när detta säregna följe gled genom gatorna.

Kent Sjöström

Musikkåren Linneabio Kolbäck 2005.

Drillflickorna Hammartorget, Hallstahammar

17. Musikgruppen 2:a sortering

Foto: Ewa Snellman Welén 2016

Jag har i det föregående berört sång och musik i min hembygd. Till den kategorin hör också PRO:s musikgrupp: 2:a sortering. Bara namnet på gruppen antyder, för en utomstående, respekten för Jantelagen. I musicerandet finns däremot inga tecken på blygsamhet.

Vilken glädje finns det inte i musiken och hos musikanterna? Ta som exempel dragspelaren i mitten på bilden ovan, en man på över 90 år, Eilert Andersson. Vilken bakgrund har han som gör att han ännu kan hantera dragharmonikan och spela varje dag? Ett hembesök skulle kanske ge mig svaret.

Eilert är född i brukssamhället Surahammar 1926 och inte precis med silversked i munnen. Det fanns dock ett piano i hemmet och hans syster tog pianolektioner. Eilert själv, då i 14-årsåldern, började så smått lära sig han med. Det visade sig snart att piano inte var hans instrument.

Trots de små omständigheterna köpte hans mamma ett femradigt dragspel till honom. Att läsa noter hade han lärt sig vid systemens pianolektioner. Glädjen med dragspelen, han har brukat några under åren, följer honom genom livet.

Eilert började sin karriär i arbetslivet som tvålpojke hos en frisör i Surahammar. Lönen var det inte mycket bevänt med, så andra arbeten och arbetsgivare avlöste varandra. Det handlade om att försörja sig, ofta med hårt arbete.

År 1957 kom Eilert med familj till Kolbäck från Sörstafors där han kom att arbetat på pappersbruket i 12 år. Då Bruket ägde den lägenhet de bodde i måste ett annat boende ordnas innan han kunde säga upp sig från sitt tunga arbete där. Det blev till en egen villa i Kolbäck.

Eilert Andersson hann också med att bli egen företagare, som skomakare. Han övertog 1969 Nils Granströms etablerade skomakeri i Kolbäck. Eilert och hans fru drev rörelsen under 16 år. Frun skötte kundmottagningen och Eilert, som samtidigt hade en anställning på Kanthal, lagade skor på kvällarna eller på sin lediga tid från arbetet.

Efter flytten till Kolbäck började Eilert spela i Hallstahammars dragspelsklubb. Några spelmän från dragspelsklubben bildade 1995 ett nytt lag: Kalle Västmans Spelemän, där kom Eilert med. Efter 17 års trevligt spelande och med god kamratanda upplöstes dock gruppen. Han blev emellertid snart värvad till PRO:s sångkör som behövde instrumentalt stöd vid sångövningarna.

I PRO:s medlemskader finns fler som har varit aktiva fritidsmusiker. Vid något tillfälle under 2012 väcktes idén att plocka fram instrumenten ur garderoben och börja spela igen. För att alla skulle förstå ambitionsgraden i spelandet bildades en musikcirkel som fick benämningen: 2:a sortering.

Så bildades PRO i Kolbäck

Den 9 juni 1952 samlades pensionärer i Kolbäck för att lyssna till ett föredrag av landstingsmannen Johan Oscar Rydin från Surahammar. Rydin propagerade för nödvändigheten att pensionärerna organiserade sig och bildade en förening. Efter diskussion beslutades att bilda Kolbäcks Pensionärsförening.

Vy från Kolbäck på 1950-talet

18. Åbyflickorna

Ibland möter jag människor i min egen ålder som har en intressant historia att berätta. Det har förresten alla tror jag, det gäller bara att locka fram den vid lämpligt tillfälle. Ett sådant tillfälle kan vara vid Kolbäcks hembygdsförenings öppna hus på tisdagseftermiddagarna. Jag kom där i samspråk med några damer som, visade det sig, varit den i Kolbäcksorten så populära sångtrion Åbyflickorna. Jag tänkte genast att här har vi Kolbäcks Göingeflickor.

Det var de tre systrarna Karlsson — Gunborg, Kerstin och Berit — från Stora Åby man kallade på när det var bröllop, begravning, hembygdsfester, logdans eller frikyrkoförrättning. Det var arrangörer från bygdens IOGT till Stadshotellet i Västerås som hörde av sig. Flickorna hade en bred repertoar som exempel: På en byväg om våren av Kai Gullmar och Skymning av Chopin.

Intresset för sång och musik fanns tidigt hos familjen Karlsson. Man tog alla tillfällen i akt att sjunga, även drängarna på lantbruket brukade delta. Ackompanjemangent kom till att börja med från en gammal orgel men far i huset köpte ett piano på auktion och flickorna började ta pianolektioner.

”Åbyflickorna sjunger bra och är vinnande” skriver VLT efter ett framträdande. ”Den äldre systemen anför trion med små medel. Den yngsta hanterar pianot väl. Man blir glad att slippa höra de slamsiga schlagerhitar som radion kör till leda. Sångerna och visorna är av hembygdskaraktär och har flera romantiska inslag, men inget ovärdigt.”

Tio år senare gjorde Göingeflickorna sin debut. De slog igenom på allvar 1961 med Kära mor, som blev vald till årets låt.

Åbyflickorna 1948

19. Tjuren blev friställd

Jag har flera gånger förvånats över den snabba tekniska utvecklingen jag upplevt och hur samhället såg ut för bara 100 år sedan. Det var inte självklart att man då hade elektriskt ljus i stugorna på landet.

Utbyggnaden av den svenska vattenkraften och samhällets elektrifiering startade på 1890-talet. På Smidesfabriken vid Mølntorps vattenfall fanns en generator som gav fabriken och gården egenproducerad elkraft. Kungliga Vattenfall bildades 1909 och Älvkarlebys kraftstation togs i drift 1915. Därmed kunde ledningsdragning för elkraften ta fart i landet.

I Carl-Axel Olssons hem i Viby var man mycket engagerad i uppbyggnaden av Kolbäck-Bergs Elektriska Distributionsförening. Som en pojke i tolvårsåldern upplevde Carl-Axel allt vad det innebar. Han har dokumenterat de problem, bekymmer och glädjeämnen som elektrifieringen innebar. Det var för de flesta något helt nytt och okänt detta med elektrisk energi. Här nedan följer en något förkortad version av hans upplevelse i en berättelse:

1917, första världskrigets tredje år, började avspärningen göra sig alltmer gällande. En importvara som vi alla voro mycket beroende av var lysfotogen. På landsbygden var fotogenlampan den enda ljuskällan. Vi ville ogärna gå tillbaka till pärter (lysstickor) och talgdankar igen. Underhand kom det en ersättare. Det var karbidlampan. Den var mycket ljusstark, men svårhanterlig. Det fanns människor som vore fullkomligt vettskrämda för dessa osande och fräsande tingestar. Man var rädd för brand- och explosion.

Man får nog säga att det var bristen på fotogen som var en stor drivfjäder, om det också inte betydde allt, när det gällde intresset för bildandet av en distributionsförening. Det var ju också den lätthanterliga energin som kunde användas för trösk, vattenuppföring, vedkapning samt magasinsgöromål. Varhelst två eller flera bönder träffades så dryftades dessa frågor. Det var ju inte bara här utan det var lika över hela landet. Däremot så äro ännu hushållsmaskinerna en förborgad hemlighet.

Den 11 september 1917 hölls styrelsesammanträde på Mejerikontoret i Kolbäck. Då undertecknades de tidigare stadgarna samt ansökningshandlingarna, som skulle inlämnas till Kunglig Majestäts befallningshavande i länet för registrering av föreningen. Vid samma tillfälle föredrogs anmälningslistorna. De upptog 188 personer samt 5 föreningar som därmed begärde sitt inträde.

Nyårsdagen 1918 hölls styrelsesammanträde hos Erik Eriksson i Tibble. Då beslutades att föreningsmedlemmarna skulle anskaffa stolpar. Huggning av stolpar skulle ske senast under februari månad. Den 2 april 1918 beslutades att byggandet av ledningsnätet skulle omedelbart påbörjas.

Som kuriositet kan nämnas, att i början brändes stolparnas rotändor över en eld, för att därigenom bättre motstå röta. Vid Viby grävdes en stor fyrkantig fördjupning 2 x 4 x 0,4

m. I gropen hölls en mycket kraftig eld. Stolparna rullades över elden så sakta, att stolparna blev ordentligt förkolnade.

Från flera håll ifrågasattes nyttan av sådan bränning, särskilt om den icke blev grundligt gjord. Beslutades att bränning ej skulle fortsätta. Om några år skulle stenarna omkring stolparna plockas upp och stolparna impregneras vid jordytan med något lämpligt ämne exempelvis tjära.

Sju bröder Andersson arbetade både med linjebygge och installationer. "Stolp-Olle" är ett namn som ej bör glömmas bort i detta sammanhang. Hilmer var bas och hade också behörighet. De övriga var: Helmfrid, Georg, Alfred, Henrik och Erhard. Hilmer och hans hustru Elin bodde i Tobiebo. Elin hade ett drygt arbete med att skaffa fram och laga mat till alla dessa matfriska karlar. Hon är värd en stor honnör för sin stora husmors-, för att inte säga matmorsgärning. Bröderna Andersson blev ju senare installationsfirma i Kolbäck med Hilmer, Martin, Georg och Erhard som delägare.

Fredagen den 18 februari 1919 var den stora dagen då strömmen gick ut i ledningarna. Som 12-åring minns jag hur vi väntade att det stora undret skulle ske. Det drog ut på tiden. Kvällsmjölknigen hade börjat. Belysningen utgjordes av en lykta, som flyttades med vartefter mjölknigen fortskred. När strömmen äntligen kom och ljuset flödade ut över kor, kalvar och mjölkerskor genom 10 st. 25 watts ljuslampor blev det glädje och en uppståndelse som är svår att beskriva.

Tjuren som drog vandrigen för vattenfördrigen blev också så småningom ersatt av en centrifugalpump. Han hade utfört sitt arbete lugnt och tålmodigt. Varje gång tjuren gick förbi skvallerröret kastade han en längtansfull blick efter eventuella vattendroppar. När det äntligen började rinna ur rören sprang han sista biten fram till dörren. Han nekade bestämt att gå längre när det väl var fullt i bassängen. Vid dörren selades han av och fördes in i sitt bås igen. I modernt språkbruk skulle det heta att tjuren blivit friställd. Men nu kunde han falla tillbaka på sin egentliga uppgift.

Här slutar Carl-Axel Olssons berättelse.

20. Bröderna Anderssons Elektriska

Bröderna Anderssons Elektriska på 1940-talet

Bilden nedan är tagen vid en fest där all personal med respektive var inbjudna. De tre bakre männen på bilden övertog firman 1955 men de tre bröderna Andersson arbetade kvar fram till pensionen. Fotot är troligen från en avskedsfest för dem.

Stående: Bernt Eskilsson, Gösta Pettersson och Olle Nordin
Sittande: Hilmer f 1889, Martin f 1898 och Erhard Andersson f 1902

21. Farmarenergi

Den teknisk utveckling som skett under min livstid upplevde jag främst inom mitt arbete. I Kolbäck gjordes också banbrytande framsteg. Här nedan en berättelse av Börje Ohlson: ”Från åker till färdig värme”.

”I slutet på 1980-talet bestämde Sveriges riksdag att det svenska spannmålsöverskottet skulle minska med 700 000 hektar genom att en miljon hektar åkermark inte längre skulle användas för spannmålsodling. Detta sker innan svenska folket röstade ja till EU och EU:s jordbrukspolitik börjar gälla. Inom Hallstahammars Kommun som hade 5 700 hektar åkermark skulle cirka 1 600 hektar bort från produktionen av spannmål. Man kan förstå att stämningen i lantbrukarkåren inte var så munter.

Kolbäcksbygdens LRF-avdelning samlades i mars 1990 till en idékväll om alternativa grödor för att gjuta lite hopp i kollegorna. Från Hallstahammars Energi AB kom vid mötet ett konkret förslag till bönderna: I Kolbäck finns en oljepanna som gör slut på 1000 kubikmeter olja. Vill ni ersätta den med biobränsle så är ni välkomna att börja. Men observera, det skall vara på marknadsmässiga grunder.

En enkät skickades ut till lantbrukarna om vilket bränsle de skulle satsa på, energiskog eller halm. Resultatet blev att det fanns 200 hektar för att odla energiskog på, som skulle motsvara 1 000 kubikmeter olja. Halm fanns från 3 000 hektar åker men osäker skörd beroende på höstvädret. Ett bolag bildades — Farmarenergi i Hallstahammar AB — och en biopanna för 5,7 miljoner byggdes.

Den 5 februari 1992 invigdes pannan med pompa och ståt. Det var Sveriges första lantbrukarägda panna som eldades med energiskog. Radio, TV och tidningar var på plats. De första åren eldades pannan mest med skogsbränsle tills den första energiskogen under fyra år hade växt sig tillräckligt grov och kunde skördas.

Lantbrukarna fick stor medial uppmärksamhet berättar Börje Ohlson vidare, en av initiativtagarna till Farmarenergi. Studiebesöken kunde räknas i tusental, busslaster från hela Norden och flera andra länder. Vi har bland annat haft besök av Riksdagens jordbruksutskott, ministrar och politiker och företagsledare från jordens alla hörn.

Belgiens jordbruksminister flög till Västerås med privatplan och kom med limousin till Kolbäck för att se på pannan och höra oss berätta. Japansk TV var här och gjorde reportage under flera dagar. Programmet sändes i Japans motsvarighet till TV2. Kul att få höra sina kollegor prata flytande japanska (dubbat). Ett filmteam gjorde ett reportage som sändes i minst sex länder.”

Men tiderna förändras. Mälarenergi AB planerade för en värmekulvert till Hallstahammar och med en avstickare till Kolbäck. Farmarenergis panna i Kolbäck slutade eldas 2006.

Farmarenergis panncentral Foto: Rune Larsson

Som en följd av bildandet av Farmartjänst blev Gunnar Ågren, Börje Ohlson och Säby-Calle Ericsson utsedda till "Hederslantmän" 1988 och fick ta emot lantbrukets Oscar i samband med Elmia-utställningen. En utnämning som tidningen Lantmannen instiftade.

22. Trotjänare byts ut

I hundra år har Västerkvarns kraftstation levererat elektrisk kraft. Den byggdes av Surahammar AB 1915. De turbiner och generatorer som installerades har fungerat sedan starten. Dessa har nu emellertid bytts ut av dagens ägare, Mälarenergi. Man förväntar sig en effektivitetsökning på 15 %.

Som ljuskälla i hemmet användes, för mindre än hundra år sedan, fotogenlampor och talgdankar. Kolbäck med omnejd fick elektricitet först 1919. Elkraften levererades från Älvkarleby kraftstation som togs i drift 1915.

Efter Kolbäcksås drevs smedjor, sågverk och kvarnar med energin från vattnets fallhöjd. Som exempel använde Västerkvarns kvarn vattenkraft fram till 1915. Spåren efter den tiden kan skönjas än i dag. Mølntorps Smidesfabrik, som etablerades på 1870-talet, använde ett vattenfall för drift av sina smideshammare.

Dagens samhälle fungerar över huvud taget inte utan elektriciteten. Vi använder elektricitet i stort sett till allt. Hur trygga kan vi vara mot strömavbrott? Skador på elnätet vid naturkatastrofer och sabotage i vanlig bemärkelse kan säkert hanteras men vad kan inte datahackare, inom och utom landet, ställa till med?

Västerkvarns kraftstation renoverades 2015. Foto: Kurt Larsson

23. Trappa ökar leklusten

Den 27 augusti 2016 bjöd Mälarenergi in till förevisning av slutfört arbete. Tre nya turbiner hade installerats vid Västerkvarns kraftstation och dessutom en fiskväg, väl så intressant att beskåda.

Fiskvägen gör det möjligt för fisken att passera kraftstationen i bägge riktningarna utan, med livet som insats, att fara genom turbinerna. Åtgärden bidrar till att höja den nedre delen av Kolbäcksåns ekologiska status genom att fiskarna söker sig högre upp i ån för att leka. Bland annat ökar förutsättningen för den rödlistade aspen att fortplanta sig.

Fiskvägen består av två filer. Dels en avledare för nedströms rutschande fisk, dels en slitsränna för uppströms simmande fisk. Slitsrännan är byggd just så att fiskarna ska slippa "hoppa upp". Asp, ål, braxen m.fl. arter passerar en fiskräknare som finns installerad längst upp. Dessa arter kan inte hoppa utan simmar hela vägen genom slitsrännan.

Ungefär 2–3 % av stationsflödets vatten går genom slitsrännan och avledaren för att möjliggöra fiskens vandringssväg längre upp i Kolbäcksån.

Slitsränna och rutschkanal vid Västerkvarn. Foto: Lars Söderlund 2016

24. Mölntorps Småskola

Det var få ämnen som dryftades mer än skolverksamheten i det politiska rummet 2016. Låt mig därför göra en kort tillbakablick på hur Säby socken hanterade riksdagsbeslutet 1842 om allmän folkskoleplikt.

Vid sockenstämman den 27 november 1842 hade man att ta ställning till en kungörelse som påbjöd att en skola måste inrättas i socknen inom fem år. Enligt samma påbud skulle en skoldirektion utses. Det sistnämnda var relativt enkelt att uppfylla. Skoldirektionen rekryterades bland sockennämndens ledamöter och kom att bestå av några storbönder jämte en fjärdingsman. Ett större problem var att finna och avlöna en lärare.

I Säby fanns på den tiden både en kyrkoherde och en pastor. Sockennämnden enades slutligen om att tillsätta en skolpräst. Pastor P Canell fick uppdraget att hålla skolundervisning, han var ju redan avlönad.

Pastor Canell tog också på sig uppdraget att finna lämpliga skollokaler. Undervisningen kom att bedrivas i en kammare på gårdarna Lilla Säby och Säby By. Den första maj 1845 kunde den första skoldagen hållas i Säby socken.

Mölntorps småskola, med ett klassrum och en liten lägenhet, byggdes 1889. Mölntorps Gård upplät mark för skolan och byggtimret kom från ett nedlagt militärsjukhus på Utnäslöt. Skolan byggdes med förenade krafter.

Den 24 augusti 1890 tillträdde fröken Jenny Eriksson platsen som ordinarie lärarinna. Hon var då 20 år gammal och blev, skulle det visa sig, en mycket omtyckt skolfröken både av barnen och av föräldrarna.

Kroppsgaga var tillåten i den tidens skola och tillämpades också, men sparsamt av Jenny Eriksson. Det hände, har det berättats för mig, att när någon gosse varit stygg sändes han ut i skogen för att hämta björkris. Sedan fick styggingen slå sig själv med riset medan Jenny stod bredvid och grät.

Jenny stannade på sin lärarinnepost i 40 år. Inför pensioneringen lät hon och hennes två systrar Anna och Maria uppföra en villa, Hemgården, ett hus mitt emot skolan. Skolundervisningen i Mölntorps småskola lades ned 1968. Folkskolan fanns kvar i landet fram till 1972.

Själv började jag min skolgång i Mölntorp småskola 1941 och har nu, för att citera Tomas Tranströmer, examen från glömskans universitet.

Mölnatorps småskola omkring 1900

Lärarinnan Jenny Eriksson med sin skolklass omkring 1920

25. Konsum slänger in handduken

”Över 4000 människor har ingenstans att handla” stod det i VLT måndagen den 27 maj 1991. ”Enda matbutiken ödelagd i brand”, var deras rubrik. Alla kolbäckare jag talat med kommer mycket väl ihåg branden hos affären, Kubiken. Någon hade tänt på tomemballaget på affärens lastkaj. Var detta en hämndaktion för det som hade hänt en vecka tidigare? Förmodligen inte, det brann dessutom i en container i Kolbäck samma natt, mer om hämndmisstanken längre fram.

För ägarna Martin Norman och hans hustru Gittan var branden naturligtvis en mycket traumatisk händelse. Affären, deras livsverk, som de byggde och öppnade 16 år tidigare var nu ödelagd. Jag frågade Martin om jag kunde få veta mer om eldsvådan och hur paret affärsrörelse i Kolbäck hade startat och utvecklats över tiden? — Jo då, det kunde jag visst få.

Branden i sig var inte mycket att orda om, den blev aldrig uppklarad. Det handlade istället mer om var folket i samhället skulle köpa sitt dagliga bröd. Och än mer om hur paret Norman en vecka efter branden öppnade en ny butik för sina kunder. Hur var nu detta möjligt? Därom kunde Gittan och Martin berätta.

Konsum Västmanland hade 1956 öppnat en modern butik på Stationsgatan i Kolbäck. Martin Normans karriär började där med en anställning som styckmästare 1958. Han erbjöds 1965 att ta över Konsumbutiken i Näs. Och 1969 blev han föreståndare för delikatesdisken hos Konsum i Surahammar. Martin som var charkuterist gick en omskolningskurs på konsumägda Vår Gård och blev prisbelönt säljare samma år i det nya gebitet.

Att starta något eget var naturligtvis en dröm. Mellan åren 1970–1974 drev Martin Västerås första snabbköpsbutik, Vega Snabbköp. Arbetet tog all tid och förtjänsten var låg varför han, på revisorns inrådan, måste se sig om efter någon annat.

År 1974 var Martin Norman tillbaka i Kolbäck där han övertog Åkes Livs, en VIVO-butik. Konkurrenterna på platsen var Konsum, där Martin tidigare jobbat, och Emil Anderssons gamla speceriaffär från 1910. Åkes Livs var en liten omodern butik och dess läget var heller inte bra. Något radikalt måste göras och gjordes. På en centralt belägen tomt i Kolbäck öppnade paret Norman 1975 livsmedelsbutiken Kubiken. En stor händelse för dem och för kolbäckarna som nu hade två snabbköp att välja bland.

För att hålla ett fullgott sortiment av varor var alla butiker tvungna att tillhöra någon grossist, typ VIVO eller ICA. Det gick i annat fall inte att få varor från exempelvis Mjölkcentralen, Slakteriet eller Tobaksmonopolet. Martin Norman blev satt under hård press från ICA. De hotade med att själva öppna butik i Kolbäck om inte han anslöt sig till dem. Hotet från ICA gjorde hans val lätt, han fortsatte med VIVO som leverantör. Martin behärskade hela sortimentet och var nu en välkänd affärsidkare inte minst hos leverantörerna.

Konsum på Stationsgatan 8, 1979. Foto: Mats Källstig

Kubiken gick allt bättre. Det var kort väg från idé till beslut om hur man värvar kunder. Charkdisken var populär. Varulagret och personalen hos Emil Andersson Specerier övertogs 1978, en liten konkurrent mindre. Den stora medtävlaren var dock Konsum, inte så snabbfotad kanske, men med ekonomiska resurser. Konsum började emellertid tappa kunder och måste göra något åt situationen. Därför byggde Konsum Kolbäckshallen 1985, en ny modern dagligvarubutik, mitt emot Kubiken. Nu skulle kunderna återvända.

Konsum i Kolbäck fick också ett uppsving men inte tillräckligt stort. Man beslutade därför att lägga ner butiken och flytta personalen till andra KF-enheter. En vecka före branden var Konsumbutiken tömd på alla varor och stängd. Inventarierna fanns dock kvar.

Efter branden i maj 1991 fanns det i Kolbäck bara en bensinstation med servicebutik för 4000 potentiella kunder. ”En fredagseftermiddag kunde jag ha uppåt 1390 kunder i min affär” hade Martin Norman berättat för tidningen vid intervjun om branden. Så nog var situationen prekär för hela samhället.

Tack vare Martin Normans goda rykte inom dagligvaruhandeln och Konsums självpåtagna samhällsansvar kunde ett hyresavtal upprättas gällande Konsums nu tomma lokal. Alla leverantörer hjälpte paret Norman och deras personal att under en hektisk vecka återställa varulagret och Kolbäck fick en fungerande affär.

Det enda som saknades, berättade Martin, var en köttkvarn. Ett charkuteri utan köttkvarn är förödande. Leveranstiden för en sådan var flera månader på den tiden men den ordnades fram från tillverkaren i Småland på någon dag, tala vare Martins gott rykte och has goda kontakter. Kubiken/Hemköp drivs i dag av Gittan och Martin Normans barn.

26. Kolbäcks Folkets Park

Nedanstående text är en redigerad utskrift av Karl-Arne Ragnars inspelade intervju med parkföreståndare Einar Rundgren. Sammanställt av Rune Larsson

Parken vid Borgby Skans startades av Kolbäcks Arbetarkommun under 1924 eller möjligen 1925. Att den hamnade vid Borgby Skans berodde på att man fick hyra platsen av Eriksson i Borgby. Sedan enades ett 15 tal organisationer i Kolbäck om att bilda en Folkets Parksörening. Detta skedde 1928. Att parken sedan vart flyttad år 1933 berodde på att Säby kommun, som Borgby skans ligger i, hade nöjesskatt och det hade inte Kolbäcks kommun. Då beslutades det att parken skulle flyttas till Kolbäcks kommun.

Gamla Folkparken. I förgrunden resterna av serveringen i bakgrunden trappan till dansbanan. Foto Rune Larsson

Man gjorde upp med agronom Andersson i Herrevad om att köpa platsen där parken ligger nu. Man gav 12 000 kronor för den. Sedan när det skulle byggas en teater så köpte man till den kilen nedanför serveringen. Den biten kostade 500 kronor. Det var inga problem att komma överrens med agronom Andersson i Herrevad.

Enda gången han var fundersam var när septiktankarna för avloppet skulle grävas ner. Då var han rädd att avloppet från dessa skulle kunna rinna över och skada betande djur. Men det visade sig att det blev inga problem. Tankarna var så stora och blev aldrig fulla.

Dansbanan och den byggnad som senare blev vaktmästarbostad, som var servering i Borgby skans, flyttades. Byggnaden kom efter mycket diskussion att stå där den står fortfarande, och i den var det dansbiljettförsäljning, tombola och korvförsäljning.

Serveringen i Kolbäcks Folkets Park på 1940-talet

Den nya serveringen byggdes 1933–34. Det var en vinter med snö innan tjälen kom. Kalle Andersson och Bertil Larsson var arbetslösa, träindustrin hade inte så mycket jobb på vintern. Dom gick och slog ner pålar. Bror Molin och Hjalmar Eriksson var också med.

En bror till Thor Modéen, som hette Åke, var försäljare för Folkparkerna. Han berättade att Västerås Folkets Hus har alla gamla scendekorationer från Parken i Västerås. Dom har lagt dessa åt sidan ifall någon ville ha. Fick tag på åkare Lindqvist i Kolbäck. Vi åkte in och lastade på. Men var skulle vi lägga grejerna. Vi fick plats under dansbanan. Där fick de ligga tills det bestämts hur vi skulle ha det med teatern. Vi hade senare ett möte, då var även revisorerna med, och vi beslutade då att bygga en teater.

Vår teater skulle bli likadan som den som fanns i Hallstahammars Folkets Park. Vi satte igång. Jag ringde till Töreboda och beställde takstolar likadana som i Hallsta men inte så många. För vi skulle ha en mindre scen.

Gubbarna på cementgjuteriet gjorde gjutningen. Sven Andersson sprängde, det var mycket sten i backen. Vi jobbade med våra jobb från kl. 6 på morgonen, sedan upp till parken kom dit sex eller halvsju, jobbande till 10 på kvällen. Alla jobbade gratis. Vi höll på så hela sommaren alla organisationer var inblandade. Var det en regnig dag så ställdes arbetet in, men så kunde det vara två lag dagen därpå istället. Takstolarna kom på hösten och byggmästare Einar Karlsson gjorde jobbet för ett par tusen kronor.

Vi fick teatern klar och premiär var det med Elis Engströms teatersällskap som spelade, "Pojkarna på Storholmen". Det borde kanske ha varit något större, men det blev så. Teatern gick väldigt bra vi hade mycket publik. När vi hade Glada Änkan här som kostade 900 kronor, undrade jag om vi skulle klara det. Men vi hade 400 sittplatser och dom vart fyllda. Frugan Märta cyklade ner till Strömsholm och sålde sittplatsbiljetter där, Folke Johansson cyklade upp till Sörstafors och sålde där i affären. Då kan man säga att det fanns intresse.

Cyklande på Västeråsvägen till Parken på 1950-talet.

Alla ställde upp och folk kom cyklande hit. Det var en massa cyklar och alla stod kvar när dom skulle hem. Hur många skulle ha varit stulna i dag? Kvinnoklubben hade vi stor hjälp av. Dom hade 5 lag som skötte om köket. Den enda vi var tvungen att avlöna var den som sålde dansbiljetter och dom som tog emot biljetterna.

Kassören och jag som var parkföreståndare fick 150 kr. per år och då jobbade vi både nätter och dar. Det dyraste vi hade var de två vakterna som vi måste ha. Dom fick tre kronor för en kväll och var nöjda med det. Landsfiskal Gråberg ville ha uniformsklädda vakter. Det var fjärdingsmännen här från orten och då fick vi betala 15 kr. för en kväll.

Så här efteråt undrar man hur vi orkade. Det var dans på lördagskvällen. Sedan upp på söndagen och städa och frun var med för att förbereda serveringen för söndagens program.

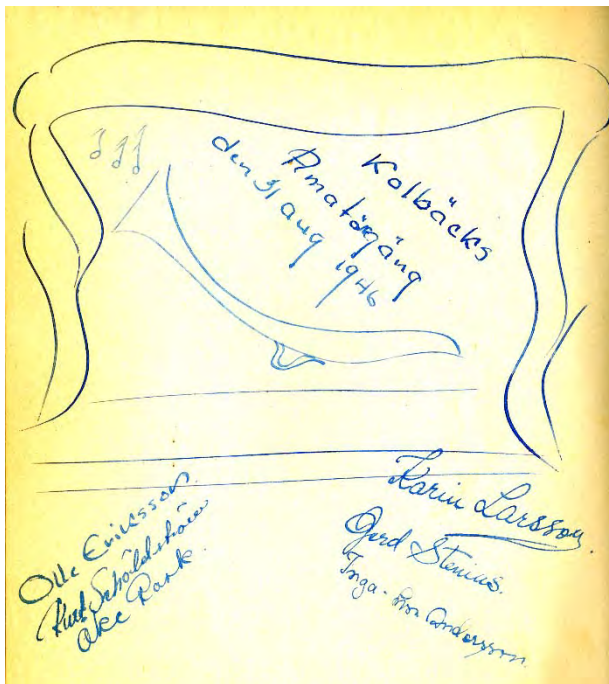
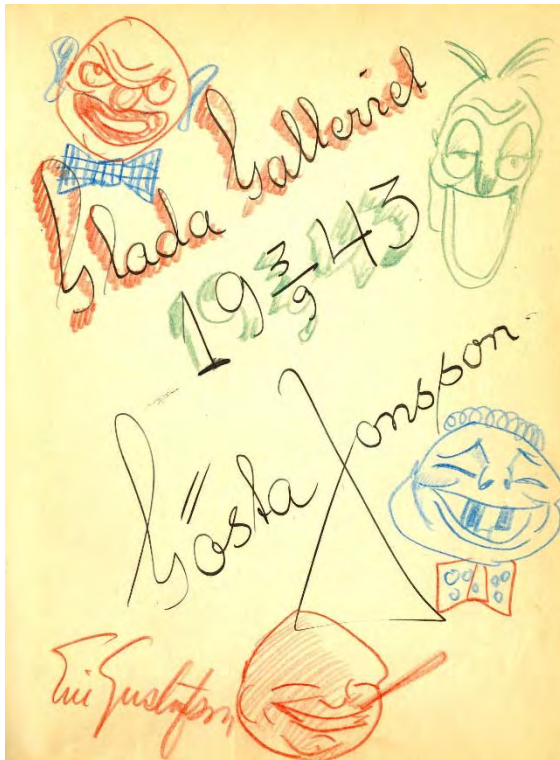
Vi behövde en vaktmästare. Jag tog upp detta i styrelsen och vi planerade för att bygga till lite på vaktmästarbostaden där han kunde bo på sommaren. Det vart beslutat och vi byggde till. Men när det var klart så var det ingen som ville bo där. Så jag fick flytta dit själv. Det blev inte mindre jobb för mig. Det skulle hållas rent både på serveringen och runt omkring.

Det var ju också så att det alltid fattas rekvisita när teatrarna kom. Dom hade ju inte de möjligheter som nu att frakta omkring saker. Vi försökte få tag på det som fattades på samhället, men ofta så kom det in till oss och kollade om vi hade något som passade. Så när det hela var över så fick jag gå runt och leta efter våra saker. Vi köpte sedan upp en del undan för undan när vi fick tag på något. Det var lika med skådespelarna. Var dom några stycken så kanske dom inte fick plats på Gästis. Då var jag tvungen att leta övernattningsställen på samhället, Fattades det plats fick vi klämma in någon hos oss.

Roligt var det men det var mycket jobb. Einar Rundgren var ordförande i Parken i åtta år till 1942.

Kolbäcks hembygdsföreningen bildades den 21 mars 1984.
Föreningens första ordförande blev Karl-Arne Ragnar.

27. Atletfiskarna

Atletfiskarna släpper ut 350 kg regnbåge i Gropen, stod det i tidningen VLT i maj 2016. Det något märkliga namnet Atletfiskarna på en sportfiskeklubb tarvar en förklaring. Och Gropen, där regnbågen nu släpptes, var en gång i tiden en orörd grusås. Jag skall förklara sammanhangen vidare och i kronologisk ordning, från Kristi Födelse.

I Kolbäck fanns/finns två geologiskt viktiga lämningar efter inlandsisen, en grusås och en vattenled. För cirka 2000 år sedan, under den s.k. romerska järnåldern, började människor i Kolbäcksbygden kunna gå torrskodda efter landhöjningen. Den slutsatsen kan vi dra av en arkeologisk utgrävning i Kolbäcksåsen 1968. Så här lyder delar av rapporten efter undersökningen:

”Av 54 hittills undersökta gravar var 28 brandgravar och 26 skelettgravar. Såväl skeletten som bensamlingarna låg i allmänhet på ett djup av omkring 1 m i gruset och var täckta av stenpackning. Bland fynden dominerar hartstättning, som förekommer både i brand- och skelettgravarna. I brandgravarna är lerkärl vanliga (urnegravar). De är oornerade och av grovt gods. I övrigt kan nämnas knivar, skäror, fibulor, kammar, ett kort eneggat svärd samt pärlor m. m.”

I början på 1950-talet startade Kolbäcks Grus AB sin verksamhet i den då 12 meter höga åsen. Den arkeologisk utgrävning kom till stånd för att man skulle få exploatera ännu större områden och djup. Verksamheten pågick till 1991 och efterlämnade en insjö med ett största djup av nio meter.

Under årens gång satte intresserade fiskare ut både gädda och abborre. Och folk badade i det klara kalla grundvattnet. 1992 övertog Hallstahammars kommun området och överlät skötseln till Atletfiskarna som började plantera in ädelfisk. En golfbana anlades också i anslutning till det som var kvar av åsen och dess omgivning.

Kolbäcks Atletklubb bildades 1958 på initiativ av Evert Stillman. Evert berättade för mig att klubben hade ständigt ont om pengar och började därför ordna fisketävlingar med insatser och priser. Det gick så bra att en sektion bildades inom klubben, Atletfiskarna. Ganska snart blev den en fristående sportfiskeklubb med anknytning till riks-idrottsförbundet och driver idag en omfattande verksamhet. 2015 gjorde Atletfiskarna en storsatsning på Gropen och satte ut fyra ton fisk.

Därmed är sammanhangen i stort utredda. Men man kan ibland förundras över hur platser och byggnader får sitt namn, som nu i fallet Atletfiskarna, Gropen och ett annat exempel, Skrapan i Västerås, en höghusbyggnad på 25 våningar som byggdes 1990. De döps helt sonika efter vad de kallas i folkmun, ingen Turning Torso här inte.

28. Augustibröderna av år 1893

Godsägare Gustaf Ericsson på Säby Gård och några andra aktade män diskuterade möjligheten att bilda en förening för bygdens köpmän, lantbrukare och företagare att samlas kring. Man lyckades mobilisera ett femtontal intresserade till ett sammanträde på Kolbäcks Gästgivaregård den 24 augusti 1893. Därvid höll Augustibröderna sin första sammankomst eller sammanträde som de föredrog att kalla det. I den äldsta medlemsmatrikeln finns många respektabla män från trakten registrerade. Den som inte hör av sig två år i rad utesluts. Men det är ovanligt. När en medlem slutar handlar det bokstavligen talat om naturlig avgång.

Augustibrödernas primära syfte är den sociala samvaron och att äta kräftor med tillbehör. Sällskapet har i alla år valt att hålla en låg profil. Ingen utomstående skulle veta vad medlemmarna sysslar med. Nya medlemmar väljs in vart femte år. De måste klara ett praktiskt prov, som är hemligt för utomstående. Det sägs vara ett test av balanssinnet, som att cykla på en bräda. Inte alls enkelt i dag och ännu svårare förr, med tanke på 1800-talets cyklar. Det är vidare förbjudet att tala politik, medan grova historier och snapsvisor är välkomna.

Sammanträdena följer en dagordning som, bortsett från sedvanliga mötesformalia, har en enda beslutspunkt: ”Avser vi att äta och dricka kräftor efter sammanträdet?”. Efter en del diskussioner, det hör till, besvaras frågan alltid med ”ja”. Under ”övriga frågor” behandlades vid ett tillfälle pliktskyldigt frågan: ”Skall damer få delta i sammanträden?”. Efter en livligare diskussion bordlades frågan till 200-årsjubileet 2093.

Det var förr i tiden svenska kräftor från egna vatten som gällde. Prinskorvar, köttbullar och Janssons frestelse var en styggelse. Den anrika föreningen var dock på 1980-talet tvingad att acceptera såväl turkiska som kinesiska och amerikanska kräftor. På senare år har man dock kunnat återgå till egen tillredning av kräftor från Hjälmarén.

Inget sammanträde har hittills blivit inställt under föreningens 120-åriga tillvaro, men har blivit framflyttat. Orsaken var att före år 1922 debatterades rusdrycksförbudet livligt. Bönderna bytte ved mot sprit och leveransen från Stockholm kunde vara försenad. Försiktigtvis angav fraktsedeln från Stockholm koks som innehåll.

Föreningen skulle inte vara märkvärdig om den inte omgärdats av så många historier, både sanna och rena myter. En sådan, alldeles sann, historia berättar om två Augustibröder som beger sig hemåt samtidigt på varsin cykel.

De vinkar adjö och cyklar åt var sitt håll. Den ena ska passera Mölntorps två broar på vägen hem. Den första bron går bra, men när han når den andra cyklar han in i broräcket och slår i huvudet ordentligt. Inte gick det bättre för den andre, han cyklar nerför en slänt och spräcker några revben.

Tidigt på morgonen sitter de båda på akuten i varsin ände av väntrummet och tittar på varann. Efter en lång stund utbrister den nyktraste olycksbrodern: ”Har inte vi setts förut?”

29. Kolbäcks Volleybollklubb

I slutet av 40-talet fanns lettiska flyktingkolonier runt om i Mälardalen. Dessa bildade idrottsföreningar där volleyboll var den dominerande sporten, en sport som kräver minimal utrustning.

Nät för volleyboll fanns inte att köpa i Sverige så de första näten tillverkade spelarna själva. Stolpar av trä skänktes av bönder. I Köping fanns den riksbekante ”Köping-Kalles” Sportaffär som kunde skaffa fram riktiga volleybollar.

Resorna betalade var och en själv, men för det mesta blev det cykelturer. Förutom den korta säsongen var det största problemet att hitta tävlingsmotståndare och att ta sig till tävlingsplatsen. Det var cykel, buss och tåg som gällde. Men redan i mitten av 50-talet började fler och fler skaffa egen bil och då öppnades möjligheten att möta motståndare på längre avstånd.

Svenska Volleybollförbundet bildades 1961 och 1962 startade Kolbäcks Volleybollklubb. Under sommaren 1962 tränade och tävlingsspelade herrlaget på Kvarnhagens idrottsplats i Mölntorp. De lyckades kvalificera sig till det första officiella SM-slutspelet som ägde rum i Stockholm. Där erövrades det första officiella SM-tecknet genom att de i en dramatisk final besegrade förhandsfavoriten Kallhälls Bollklubb.

Det blev SM-seger även 1963 och -65 samt silver -64 och -67. Internationellt gjorde laget stor sensation 1963 i S:t Anthonis, Holland, genom att komma på en hedrande 4:e plats (två bollar från finalplats) i en internationell utomhusturnering med 101 deltagande lag. Därmed blev herrlaget det första klubbtag från Sverige som väckte internationell uppmärksamhet i volleyboll.

Kolbäckslagens hemmaarena var idrottshallen i en skola, Herrevadshallen, och där fick gästande lag stryk efter noter. Efter protester från andra föreningar satte Volleybollförbundet stopp för seriespel i Herrevadshallen då den inte uppfyllde kraven, publiken som satt upplängd på ribbstolarna kom för nära planen.

Herrlagets fina SM-insats väckte intresse hos Kolbäcksflickorna och ett damlag bildades. Laget utvecklades mycket snabbt och framgångarna lät inte vänta på sig. Det blev SM-silver redan efter ett år. Fram till 1969 var damlaget totalt dominerande och aldrig sämre än tvåa i SM. 1965 blev både dam- och herrlaget Svenska Mästare och 1969 blev damlaget SM-mästare igen.

Efter många års framgångsrikt spel i den högsta serien var laget tvunget, på grund av kraftig generationsväxling, att avsäga sig elitserieplatsen. Ett nytt lag var emellertid på gång. Det tog tio år men 1984/85 var Kolbäckslagen tillbaka i elitserien igen.

Damlaget i elitserien och herrlaget i div 1 östra 1995/96

Stående: Dennis Helfridsson, Patrik Carlberg, Kent-Ove Valsås, Anders Ingelsson, Tommy Eriksson, Petter Kvarnäck, Mats Jansson och Stefan Nääf .

Hukande: Maria Lindström, Susanne Flisberg, Stefan Nordberg, Anders Lundqvist, Johan Karlsson, Pär Henriksson, Marie Bork/Holsten, Lena Lindström

Knästående: Lina Westman, Annika Granström, Johanna Eriksson, Camilla Johansson, Jenny Carlsson, Linda Jonsson, Eva Werner, Linda Westholm

Det var hårda bud för de gästande lagen i Herrevadshallen

30. Mölntorps idrottsplats

Idrottsplatsen är en viktig del av ett samhälles identitet, säger Göran Willis och Ronald Åman som samlar in material till en bok om just idrottsplatser, allt enligt SVT i november 2016. Det ger mig tillfälle att beskriva Kvarnhagen, där jag idrottade som ung.

Mölntorps Idrottsklubb bildades 1926 och två år senare fick klubben ett arrendeavtal gällande en hage som tillhörde Kungsladugården i Strömsholm. Med frivilliga arbetsinsatser samt penningbidrag från bl.a. Mölntorps Verkstäder byggdes hagen om till en riktig idrottsplats.

Löparbanan blev 380 meter lång med fyra banor i bredd. Sprinterbanan för bl a 110 meter häck hade sex banor i bredd. Banbeläggningen bestod vanligtvis av kolstybb men i Kvarnhagen användes krossat tegel från det nerlagda tegelbruket i Mölntorp. Förutom löparbanan byggdes kast- och hoppbanor.

Det ständiga problemet var att få ihop pengar till materialet som gick åt. Efter 17 års enträgna ansträngningar blev idrottsplatsen, inklusive en paviljong, officiellt invigd den 19 augusti 1945. Dessförinnan hade vi ungdomar i trakten redan börjat träna på Kvarnhagen, bättre anläggning fanns inte på miltals avstånd.

Den högtidliga invigningen hedrades med närvaro av PLM- direktören Knut Laurin från Malmö. Han höll också invigningstalet och slutade med orden: ”Må gräset aldrig gro på dessa banor”. PLM ägde på den tiden Mölntorps Verkstäder. Knut Laurin var far till den mer namnkunnige Ulf Laurin, styrelseordförande i SAF under en tid.

På vintern var bandy och skidåkning sporter där idrottsklubben framgångsrikt deltog. En myr på Kyrkbygårdet var bandysektionens hemmaplan. Innan man kunde komma igång med en bandymatch måste isen skottas ren från snö. De som deltog i snöskottandet fick fribiljett medan den övriga publiken fick betala 25 öre i entréavgift. Ett tio kilometer långt skidspår hade också snitslats i terrängen i socknen. Där utövade man det klassiska sättet att förflytta sig på nederbörd.

I Paviljongen vid Kvarnhagen tränades brottning med framgång. Arne Hals blev svensk mästare 1957 i mellanvikt, grekisk-romersk stil. Och brodern Bengt kom femma i samma klass. Inte undra på att jag många gånger under vår brottarträning, i mitten av 1950-talet, blev slängd i mattan av bröderna Hals.

Kvarnhagens idrottsplats 1945

Bengt och Arne Hals mottar gratulationer 1957 från landslagets tränare Preben Svedberg.

31. Kittelbacken

Håskesta i Säby socken är gammal kulturmark med fornlämningar. Dessutom går gamla Eriksgatan, den fornsvenska kungaleden, genom byn. Jag var där på besök hos en gammal skolkamrat, nu pensionerad bonde. Till det obligatoriska kaffet försökte jag få honom att berätta om en skatt som skulle ligga nedgrävd i en backe strax intill. Att det fanns en skatt fick jag bekräftat av en annan gammal man från grannbyn, Nisse i Brunna, salig i åminnelse.

När jag nu förde skatten på tal mörknade min väns anletsdrag och hustrun föll mig genast i talet och meddelade att det inte alls var något att tala om, känsligt ämne uppenbart. Vad jag till slut lyckades lirka ur honom var följande:

För länge sedan hade någon herreman, som förmodligen tillhörde det kungliga resällskapet som for på Eriksgatan, konstaterat att här i Håskesta var rätta platsen att gömma de tillgångar han hade. Den tidens skatteplanerare hade inte dagens lättillgängliga skatteparadis att vända sig till.

Han grävde i alla fall ner en kittel full med guld och ädla stenar. Till sin hjälp hade han en kyrkans man. Detta för att platsen skulle skyddas genom besvärjelse och därför inte behövde bevakas. Ingen tordes heller försöka gräva upp och tillskansa sig rikedomarna. Platsen fick av byborna benämningen Kittelbacken.

Ett seriöst försök gjordes dock av några drängar som först hade informerat sig om hur besvärjelsen kunde upphävas. De fick reda på att största chansen att lyckas var om man försökte gräva vid midnatt, en skärtorsdag, i fullmånens sken och under total tystnad.

Man förberedde sig väl och vid den rätta tidpunkten skred man till verket. Efter hårt arbete med spade och spett träffade man mycket riktigt på kitteln. Och man började baxa den upp ur gropen.

På vägen intill backen hörde en av drängarna en kärra komma farande. Han tittade upp och såg att kärnan drogs av en höna. Han lät undslippa sig ett förvånat tillrop, oklart vad. Tystnaden bröts och kitteln föll tillbaks i gropen som rasade in och skatten blev på nytt oåtkomlig.

Tiden gick och tron på mystiska krafter avtog. Vissa försök har gjorts på senare tid att komma åt skatten, dock utan framgång. Man måste emellertid ändå ha förargat det väsen som bevakade skatten, Kittelgubben som han kallades. Oförklarliga händelser inträffade. Som exempel hände det vid ett tillfälle, berättar min vän, då man avverkade skog i backen, att verktyg försvann från dag till annan.

Min sagesman har än i dag respekt för platsen. Ytterligare försök att få upp skatten är inte tillrådligt enligt hans bestämda mening. Som barn var det otänkbart att ens leka där, berättar han. ”Kittelgubben kommer och tar er” var mer än tillräckligt som förmaning för att få de mest bångstyriga ungarna att ta reson.

32. Lasse-Maja

Vi möter en gammal bekant från Kolbäck, Lars "Lasse-Maja" Molin, i ett historiskt reportage som SVT sände den 22 juni 2015. Där berättas om Carlstens fästning i Marstrand där många förbrytare fått sona sina brott. Det var här som den ökände tjuven Lasse-Maja, född den 5 oktober 1785 i Ramsbergs socken i Västmanland, till slut hamnade efter sina framgångsrika år i stöldbranschen. Med krusade lockar och iförd empireklänning förvred han huvudet på åtskilliga herrar, som inte bara förlorade hjärtat utan även kontanter och bordssilver.

Kolbäcks Skjutsstation och Gästgivaregård var en betydande knutpunkt på 1800-talet. Där fanns också samhällets häkte som Lasse-Maja lärde känna från insidan år 1811. (Tingshuset stod klart först 1894). Han blev också Kolbäcks först kände transvestit som stal i Robin Hoods anda. I Gästgivaregården hänger ännu den affisch där Lasse-Maja efterlystes för sin flykt undan länsman.

På en gård i Borgby, Säby socken, bodde Maja och Johan Andersson med sina barn. Sonen Anders hade träffat Lasse-Maja på häktet i Västerås och de hade blivit vänner. Efter avtjänat straff bjöd Anders den nyförvärvade vännen hem till Borgby. Vid Michaeli den 29 september 1808 steg de avvaktande in hos Anderssons.

Pappa Johan var inte så nogräknad. Han var 64 år, lång, mager, skallig och argsint. Mamma Maja, lång och mager hon också, såg heller inte så noga på ryktet hos de personer som gästade Borgby. Fick hon sig en snygg halsduk och en kjortel, gärna också något i silver eller koppar, så var man välkommen.

Snart började det pratas i bygden om att Anders, som suttit på häktet, nu hade fått en kvinna i föräldrarnas smak. Pappa Johan gick i granngårdarna, torpen och backstugorna och skroderade om hennes rikedomar och fina manér. Alla kunde också märka att familjen, som tidigare just inte haft det så fett, började klä sig vida präktigare än förr och nyttjade fickur, guldringar och sjöskumspipor. Folk som kom på besök erbjöds att köpa de finaste kläden, de grannaste silkesschalar och mest utsökta damastdukar.

Vid något tillfälle råkade ett av barnen se Anders flicka stå framför spegeln med rakdon i handen. Något märkligt var det med henne. Det började viskas om att Jungfrun ingalunda var någon ungmö utan en förklädd karl. Men man var van att inte syna Johan Anderssons gäster alltför noga, det kunde hämna sig!

Då den förmenta jungfrun under julhelgen ordnade till med dans ställde alla gärna upp, och det dansades natten lång till spelmannen från Håskesta Anders Olssons fiol. Sålunda hade den rika men något misstänkta jungfrun stannat på Borgby ända till trettonhelgen. Vid tre tillfällen hade hon dock varit borta under en eller ett par veckor för att proviantera.

Lars "Lasse-Maja" Molin var aktiv över ett brett arbetsfält men efter att ha stulit kyrksilvret i Järfälla kyrka den 8 februari 1812 dömdes han till livstids fängelse han började avtjäna den 29 augusti 1813 på Carlstens fästning.

Kolbäck siktar mot 800-årsjubileum

År 2001 fyllde Kolbäck 750 år och många Kolbäcksbor, politiker och föreningar firade värdigt och högtidligt traktens jubileum. Det är lätt att tro att man firade Birger jarls seger över folkungarna år 1251 eller slagets betydelse för bildandet av Svea rike. Biskop Kol var en av aktörerna i slaget, då han medverkat till att locka folkungarna till den blodiga uppgörelsen på platsen. Efter slaget gav han, för att döva sitt samvete, Kolbäck en ny kyrka, varför året betraktas som tiden för Kolbäck's födelse.

Kent Sjöström ger oss här nedan en kort inblick hur slaget vid Herrevadsbro diskuterades av historiker och hur en minnesplats skapades.

33. Ett slag – Här i Kolbäck

En populär bok placerar ett viktigt slag på fel ställe

Jan Guillous populära riddare Arn Magnusson, får Västergötland att leva upp. Västergötlands museum nappade på gratisreklamen, som böckerna förmedlade. En "Västgötaskola" driven av amatörforskare och lokala hembygdsföreningar har velat förminska Svealands betydelse för Sveriges statsbildning. Redovisade källor understödjer inte direkt denna åsikt, för visst stod väl slaget vid Herrevadsbro här i Kolbäck?

Slaget vid Herrevadsbro – här hemma eller i Västergötland?

År 1251 utkämpades slaget mellan svenska upprorsmän och den svenska kungamaktens styrkor, under ledning av Birger jarl. Han fick sina fiender i sitt våld och lät avrätta ledarna. Slaget hade betydelse för bildandet av riket Sverige. Men var stod slaget? Den traditionellt vedertagna tolkningen pekar ut en bro över Kolbäckån, här hemma i Västmanland, den andra förespråkar en bro över Säveån vid Häradsvad i Västergötland.

Hur en bro vid Häradsvad felaktigt blev Herrevadsbro

Flera författare har trott att samma ortnamn har funnits i både Västmanland och Västergötland. Över tid har ortnamnen förändrats. I Västergötland från Häradsvad till Härsvad och i Västmanland från Hervadsbro till Herrevadsbro. Tack vare Västmanalagen har vi belegg för en bro vid Herrevadsbro redan under 1300-talets första hälft. Enligt Erikskrönikan stod slaget i Västmanland eller i Svitjod. Hela riket kallades Sverike och Svitjod står för Svealand. Erikskrönikan och fyra andra källor talar om, att slaget stod vid Hervadsbro eller Hervadså. Totalt fem olika källor nämner alltså namnet på orten, där slaget utkämpades. Ortnamnen stämmer väl överens med Hervad och Hervadsbro i Kolbäck's socken i Västmanland.

Västergötland fick ta ned skylten

De förvanskade publicerade namnformerna har haft ett ofördelaktigt och långvarigt inflytande på uppfattningen om var slaget har utspelats. Vid Säveån i Västergötland fanns en vägskylt med texten Herrevadsbro. Kulturminneslagen föreskriver att ortnamn ska skrivas i enlighet med vedertagna språkriktighetsregler. I enlighet med denna lag tvingades Närunga Hembygdsförening, år 2006, acceptera att texten byttes till Häradsvads bro, eftersom det inte finns belegg för att platsen har hetat Herrevadsbro.

Minnestavla med sägner från Kolbäck

I Kolbäcks kyrka finns en unik minnestavla från 1610, som berättar om händelserna vid Herrevadsbro år 1251. Tavlan är en saknad pusselbit bland historiska källor och visar att minnet om slaget och avrättningarna har levt under århundraden bland folket i bygden. Berättelser om "Birgil Jerill" och biskop "Kåll" har förts vidare från generation till generation.

Även vissa västgötar känner sig överbevisade

2004 skrev Leif Montell i Alingsås Tidning: Som bekant finns två historiska skolor, en som säger att slaget stod i Västmanland och en som anser att slaget stod i Västergötland. Sammanställningar visar dock att de bägge skolorna inte är jämförbara vad gäller anhängare. De kända och framstående historikerna håller på Västmanland. Skolorna är inte heller jämförbara vad gäller sakskäl. För Västmanland talar både bevis och sannolikhetsskäl. För Västergötland talar noga räknat ingenting. Därför kommer historikerna att fortsätta att skriva, att slaget vid Herrevadsbro utkämpades vid Herrevadsbro i Västmanland.

Vetenskapligt styrkt att slaget stod vid Herrevadsbro i Kolbäck

Vetenskapsmän som styrker uppfattningen att slaget stod vid Herrevadsbro i Västmanland, är bl a historikerna Johannes Messenius, Peter och Birgit Sawyer, Lars Gahrn, Bo Strömberg samt Thomas Lindkvist och bland språkmän och ortnamnsforskare kan nämnas Rolf Pipping, Thorsten Andersson och Harry Ståhl.

Övertyga dig själv

Många fler argument, referenser och källor kan du läsa om i Lars Gahrns berättelser "Slaget vid Herrevadsbro och hägringar vid Häradsvad" och "Biskop Kol och slaget vid Herrevadsbro". Båda finns att läsa på Kolbäcks Hembygdsförenings hemsida kolbacksbygden.se.

Innehållet är hämtat i huvudsak från fil dr Lars Gahrns ovanstående två berättelser, som bearbetats av Kent Sjöström. Besök gärna minnesplatsen i Herrevad.

Kent Sjöström

Herrevadsbroprojektet

Slaget om informationsspridning
för det kulturhistoriska området

 Kolbäcks
hembygdsförening

34. Projektet Gestaltning Herrevad

2011 väcktes idén att levandegöra och ytterligare öka intresset för Herrevadsområdets historia och dess betydelse för bildandet av Sverige. En ansökan till Trafikverket, om skyltning med sevärdhetssymbol till Kolbäcks Gästgivaregårds kulturhistoriska byggnad, var inskickad och godkänd, men inte finansierad. Kolbäcks hembygdsförening hade redan 2004 skapat en minnesplats i området. Det fanns därför goda möjligheter att utveckla såväl vägvisning till, som gestaltning av, områdets kulturhistoriska värden.

En viktig händelse för riksbildningen är slaget vid Herrevadsbro år 1251, då Valdemar Birgersson hade valts till svensk kung och hans far Birger Jarl styrde Sverige. En samling stormän, som kallades folkungar, gjorde uppror och samlade folk utomlands. Med en här av svenskar, danskar, norrmän och tyskar mötte folkungarna Birger Jarl i slaget. Jarlen fick upprorsmännen i sitt våld. Han lät avrätta ledarna och många av deras män. Avrättningarna väckte stort uppseende och vållade stor ovilja mot jarlen, men efter denna kraftmätning var det lugnt i Sverige ett kvartssekel.

Gästgiveriet i Kolbäck har anor sedan lång tid tillbaka och beskrivs redan år 1670 som "Kohlbäcks Kroug", som låg strategiskt placerad vid landsvägen och Herrevadsbro. Dessa fakta låg till grund för en ansökan till Leader Norra Mäljarstranden om ekonomiskt stöd till ett projekt för att förbättra vägs skyltningen till området samt genomföra en förstudie, där målsättningen var att ta fram tre förslag på hur området kan utvecklas. Leader Norra Mäljarstranden stödjer landsbygdsutveckling i Hallstahammar, Västerås, Enköping och Håbo och verksamheten finansieras av de deltagande kommunerna och EU.

Godkännande av projekt med villkor

En projektgrupp bildades med representanter från Kolbäcks Hembygdsförening, Västmanlands Läns Museum, Kolbäcks Gästgivaregård, kommunens Näringslivsenhet och Kultur & Fritidsförvaltning. Hembygdsföreningen axlade rollen som projektägare och undertecknade ansökan om ett bidrag på 200 000 kr, varav 52 000 kr avsåg Trafikverkets beräknade kostnader för vägs skyltningen. Projektet fick namnet Gestaltning Herrevad. Leader ansåg att projektet var viktigt för att synliggöra ortens historia och på så sätt binda ihop gästgiveriet och Herrevad, för att skapa ett attraktivt besöksmål för en bred målgrupp. Villkoret för godkännande av stödet var att namnet Herrevad ingick i skyltprogrammet och att eventuella extra kostnader för detta rymdes inom befintlig

budget. Projektgruppen accepterade villkoret, men påpekade att Trafikverket då måste ompröva sitt tidigare beslut för den föreslagna kompletteringen, varför resultatet är beroende av myndigheternas tillmötesgående.

Projektstart och idégenerering

Nu började arbetet med att finna nya idéer för gestaltning av det kulturhistoriska området, samtidigt som Trafikverket skulle övertygas att komplettera den skyltning, som de tidigare föreslagit och godkänt. Projektgruppen arbetade efter projektmetoden TAIDA (Tracking, Analyzing, Imagine, Deciding, Acting) och genomförde en omfattande omvärldsanalys samt idégenerering, för att komma fram till de tre förslagen. En deltagare från hembygdsföreningen har genom egna studier skapat och utvecklat en mobilanpassad hemsida, herrevadsbro.se, med information om platsen. Sidan är kopplad till en QR-kod och öppnar sig automatiskt, när koden skannas med en smartphone. QR-koden placeras på planerade informationstavlor. En deltagare har skapat en logotyp, som ska användas för det kulturhistoriska området.

Logotype

QR-kod till herrevadsbro.se

Kul tur hos Trafikverket

Handläggaren på Trafikverket, som beviljat ansökan till skyltningen, hade slutat sin tjänst. Dialogen om en kompletterande skyltning med Herrevad, fick därför ske med en ny handläggare. Nu ville Trafikverket ha en ny ansökan, kompletterad med skylten till Herrevadsbro, enligt önskemålet från Leader. En ny ansökan författades. Trafikverket vidarebefordrade vårt önskemål till Riksantikvarieämbetet för yttrande. Svaret blev att myndigheten saknar förutsättningar för att ta ställning till, eller slutgiltigt avgöra, den exakta lokaliseringen av Slaget vid Herrevadsbro eller Eriksgatans sträckning genom Kolbäck. Myndigheten saknar dessutom förutsättningar att bli part i den diskussion som pågår i forskarsamhället eller själva pröva de tolkningar som förts fram i frågan.

Den svenske historikern Lars Gahrn kommenterade i korthet Riksantikvarieämbetets yttrande: ”Tyvärr har tjänstemännen inom berörda förvaltningar - som de själva medger - inte satt sig in i ärendet. Tydligen tror de i sin okunnighet, att ett meningsutbyte pågår inom forskarsamhället. Forskarna är ju tvärtom överens om att slaget stod i Kolbäck. År 2001 förklarade Bo Strömberg, Thomas Lindkvist och jag enstämmigt, att slaget stod i Kolbäck”.

Före

2

Efter

Exempel på föreslagen skyltning

Då Riksantikvarieämbetet saknade kompetens att styrka Leaders komplettering av skyltningen till Herrevadsbro, så bad projektgruppen att få återgå till det ursprungliga förslaget, för skyltning med sevärdhet till gästgiveriet. Efter dialog med Leader accepterades detta, under förutsättning att kostnaden inte ökar väsentligt. Ytterligare en ny handledare på Trafikverket tog hand om vår nygamla ansökan och presenterade ett nytt förslag, där kostnaden var mer än dubbelt så hög, jämfört med vad som låg till grund för vår ursprungliga ansökan. I maj 2012 ansökte projektgruppen därför att få omdisponera beviljade projektmedel, så att den nya och mycket förbättrade skyltningen kunde genomföras. Leader beviljade vår ansökan, men nu återstod ett betydligt mindre belopp att använda till idéer för gestaltning av området. Vägskyltningen sattes upp under sommaren 2012, vilket skapade betydligt bättre förutsättningar för besökare att hitta till platsen.

Lärande besök

Ett mycket intressant studiebesök på Norrköpings Visualiseringscenter genomfördes, för att få mer kunskap om modern informationsteknik och pedagogik, på ett attraktivt och levande sätt. Lapphyttan i Norberg besöktes för att lära om gammal byggnadsteknik. Historikern Lars Gahrn delade med sig av sina kunskaper om såväl Herrevadsbros historia, som om medeltiden.

Samarbete med Mälardalens Högskola och landskapsarkitekt

Projektgruppen inledde ett givande samarbete med en masterkurs i integrerad informationsdesign, vid Mälardalens högskola (MDH). Sex studenter presenterade varierande och intressanta förslag hur området kan gestaltas. Valda delar av studenternas idéer, tillsammans med projektgruppens egna, skapade underlag för ett fortsatt samarbete med en landskapsarkitekt. Utformningen presenterades med en skiss och helhetsbild över möjlig utformning av den historiska platsen. Resultatet utgjorde det första av de tre förslag, som ingick i projektets målsättning. En park, med antydningar till det historiska, som skapar möjligheter till utflykter och picknick. Här finns informationstavlor, som beskriver slaget vid Herrevadsbro, dess betydelse för riksbildandet och hur livssituationen var under närliggande tid.

Elev tillsammans med Inger Orre, docent i Informationsdesign
Mälardalens Högskola

Kraftsamling för förslag till ett nytt Leaderprojekt

När turena med Trafikverket var avslutade och en skiss för gestaltning av den kulturhistoriska platsen låg på skrivbordet, var det dags att sammanställa övrig input från vår egen research och idégenerering, våra studiebesök och högskoleelevernas förslag. Marknadens utbud av mobila guidningar undersöktes. En av högskoleeleverna presenterade flera förslag till visualisering med modern teknik, där besökare i sin telefon eller läsplatta, får guidning, information, skådespel eller film visat på sin skärm. Förslag nummer två formulerades sålunda: Information om platsen med hjälp av modern teknik. Vår omvärldsanalys omfattade många tips och idéer med anknytning till medeltiden. Projektgruppens tredje förslag blev: Levandegöra parken genom aktiviteter av olika slag, exempelvis dramatiserade visningar, skolprojekt, medeltidsmarknader eller att levandegöra slaget vid Herrevadsbro. Projektgruppen beslutade att gå vidare med en

ansökan om ett nytt Leaderstöd, för att genomföra parkförslaget under 2013. Då parkområdet ägs av Hallstahammars kommun var det viktigt att förankra projektet hos Tekniska nämnden, eftersom underhåll av nyanlagda gångar, buskar, perenner, gräsmattor och minnesmonument sköts av tekniska förvaltningen. Även Kultur- och fritidsförvaltningen fick frågan att ansvara för underhåll av planerade informationsskyltar, flaggstänger och flaggor.

Landskapsarkitektens förslag

Tekniska nämnden förespråkade att chefen för tekniska förvaltningen skulle ingå i det nya projektet, vilket uppskattades av projektgruppen. För att ta det framtida underhållsansvaret, krävde tekniska nämnden att ett underlag för genomförandet av markarbetet skulle presenteras och därefter godkännas av tekniska chefen. Detta för att säkerställa att arbetet genomförs på ett riktigt sätt, för minimering av framtida underhållskostnader. Kultur- och fritidsnämnden beslutade att stå för underhåll av informationstavlor, flaggor och flaggstänger, under förutsättning att tekniska kontoret står för underhållet av parken. Utmaningen blev nu att hitta någon, som kunde hjälpa oss med en godtagbar beskrivning för genomförandet av markentreprenaden, till en kostnad som rymdes i projektets nu mycket begränsade budget. Det var naturligt att vända sig till den landskapsarkitekt som hjälpt oss med parkförslaget, men den kostnaden blev alldeles för hög. Slutligen fann vi ett företag som var villigt att hjälpa oss för den summa som återstod i vår budget, varefter Leaderkontoret godkände att kostnaden för beskrivningen kunde ingå i projektet.

Det nya projektet Ett levande Herrevadsbro

Leaderkontoret aviserade nu att vi, i en förnyad ansökan, hade möjlighet att söka ett högre belopp för genomförande av uppföljningsprojektet. Offertförfrågningar skickades nu ut, avseende produktion av informationstavlor, flaggstänger och markentreprenad. Kolbäcks Hembygdsförening, initiativtagare till den existerande minnesplatsen, hade inga invändningar mot projektets fortsättning. Vi hade även funnit en utmärkt illustratör, som redan illustrerat boken Jarlen och Kungariket. Här fanns en viss möjlighet att återanvända redan gjorda illustrationer. VLT uppmärksammade projektet med en artikel i mitten av december 2012.

Inkomna offerter skapade en grund för det nya projektets kostnader och en ansökan skickades in i oktober 2012, denna gång med Hallstahammars kommun som projektägare. Anledningen till bytet av projektägare var att Kolbäcks hembygdsförening saknar möjlighet att dra av kostnaden för lagstadgad moms. I den nya ansökan för projekt Ett levande Herrevadsbro, uppgick kostnaden för genomförande till 404 000 kr, exklusive moms. Projektet skulle vara slutfört under 2013. Nu påpekade Länsstyrelsen att den direktupphandling av markentreprenaden som gjorts, i det tidigare projektet, inte har utförts på ett korrekt sätt, då projektägaren nu är en offentlig aktör. Kostnaden för markentreprenaden var så hög, att en offentlig upphandling måste göras, för att projektet skulle godkännas. Kommunens jurist klargjorde att det inte heller finns några lämpliga paragrafer att referera till, för att frångå lagen om offentlig upphandling. Förutsättningen för ett godkännande av projektet var en ny upphandling av markentreprenaden.

Kommunens tekniske chef förklarade att det förfrågningsunderlag som projektet tidigare bekostat, var anpassat för direktupphandling och måste kompletteras, för att kunna användas vid en offentlig upphandling. Några pengar för komplettering av förfrågningsunderlaget fanns inte i projektet, varför Leaderkontoret tillfrågades om omdisponering av befintliga medel, för att kunna finansiera kompletteringen. Leader förklarade att projektet skulle genomföras enligt plan, varvid ett mindre belopp godkändes för att finansiera det upphandlingsunderlag som tekniska kontoret krävde. Tjänsten köptes av företaget som skapat den tidigare beskrivningen av markarbetet. Med hjälp av det kompletterade upphandlingsunderlaget och kommunens upphandlare, kunde sedan alla dokument i den offentliga upphandlingen publiceras i slutet av juni.

Projektet hade dragit ut på tiden, med anledning av den utsträckta dialogen om planering och finansiering av den offentliga upphandlingen, vilken nu beräknades vara avslutad i augusti 2013. Markentreprenaden var sannolikt genomförbar före årsskiftet. En invigning av det kulturhistoriska området före jul kändes fel, varför en ansökan om förlängd projekttid skickades till Leader i slutet av juni. Lämplig tidpunkt för invigningen var under vårens blomsterprakt. Leader godkände en förlängning av projektet till och med juni 2014.

Arbetet med information och utsmyckning av minnesplatsen

Parallellt med diskussionerna om markentreprenaden, arbetades intensivt med idéerna hur skyltar, texter, illustrationer, flaggor m.m. skulle utformas. En mindre grupp, estetgruppen, engagerades i dessa frågor. Nya förslag till informationsskyltar diskuterades. Offerterna från direktupphandlingarna i det första projektet var nu för gamla, varför nya förfrågningar måste göras. Historikern Lars Gahrn fick i uppdrag att sammanställa ett grundmaterial. Ur Gahrns berättartexter plockades valda delar ut och skrevs om till lättläst svenska av en museipedagog på läns museet. Texterna ska finnas på tre låga berättartavlor gjorda av cortenstål, som upphandlats tillsammans med två upprättstående entrétavlor.

Tre låga informationstavlor

Berättartavlorna beskriver platsens betydelse för riksbildningen, slaget vid Herrevadsbro och en beskrivning av vardagen i Kolbäck under 1200-talet. Texterna översattes till engelska och finns på en internetsida. Språkversionen öppnas i en smartphone med den QR-kod, som finns på berättartavlorna. Mycket arbete lades ned på att leta underlag till en beskrivande karta över landskapet vid 1200-talet. Även ett högupplöst fotografi på den minnestavla i Kolbäcks kyrka, som beskriver slaget, fordrades för att komplettera texterna. Samtidigt informerades illustratören om textinnehållet på skyltarna och arbetsgruppens förslag till lämpliga illustrationer, med anknytning till berättelserna. Efter ett antal korrektursväningar mellan estetgruppen och illustratören var alla nöjda med resultatet.

Efter godkännande av historikern Lars Gahrn, lämnades texter, illustrationer och övrigt underlag till kommunens informationsavdelning för att få en snygg layout. Originalen skrivs ut på plast och monteras tillsammans med en transparent skiva i skyltarna.

En bygglovsansökan krävdes för de två större entréavloren, som inbjuder till området och visar en bild på slaget vid Herrevadsbro.

Sex flaggstänger med flaggor i rött, blått och gult välkomnar vid varje entré. På flaggorna finns den logotyp för området, som skapats i det inledande projektet. Ett minnesmärke i form av sex granitblock, som symboliserar en bro över vatten, smyckar platsen. Buskar och perennplanteringar skapar avskärmning och färg.

Trots att området ska ge möjlighet till vila och rekreation, rymdes inte kostnaden för sittplatser i den budget som presenterats för Leader. Nu tipsade Kolbäcks Hembygdsförening om möjligheten att söka bidrag, för inköp av soffor, från Eva Bergqvists Minneskonto. Kommunens parkavdelning hjälpte till med förslag på lämplig soffmodell och en ansökan om ekonomiskt stöd skickades till minneskontot. Ett jakande svar resulterade i en beställning av två soffor genom parkavdelningens försorg.

Soffa Diva finansierad från Eva Bergqvists Minnekonto

Estetgruppen föreslog att en mobilanpassad internetsida herrevadsbro.se utvecklades, för att ge mer information om minnesplatsen och det omkringliggande området. Projektdeltagaren, som konstruerat sidan, ägnade ytterligare många timmar och energi åt att berätta om omgivande händelser och bebyggelse.

Resultat av den offentliga upphandlingen

Den offentliga upphandlingen resulterade i två offerter, som båda överskred den kostnad vi fått i den första direktupphandlingen, vilken låg till grund för vår ansökan till Leader. Vi hade således inte tillräckligt utrymme i vår budget, för att betala kostnaden för markentreprenaden. Leader informerades om resultatet av upphandlingen, men svarade att inget ytterligare stöd kommer att beviljas till projektet. Kommunens upphandlare föreslog möjligheten att förklara läget för de två företag, som lämnat offerter, och be om ett lägre bud. Företagen kontaktades och visade förståelse för projektets situation. Båda företagen presenterade ett förslag med lägre kostnad, varav ett rymdes i vår budget.

I september 2013 skrevs kontrakt med entreprenören för anläggning av parken. Samtidigt gjordes kompletteringar av arbetet, då gjutning av betongfundament för informationstavlor inte ingått i upphandlingen. Innan markarbetet kunde påbörjas, måste hembygdsföreningens gamla minnesmonument, i form av en träbro, plockas bort. Kolbäcks Gästgivaregård åtog sig detta arbete, varefter markentreprenören började schakta för gångar, granitblock, fundament och planteringar.

I november slutbesiktades arbetet av kommunens tekniska chef. Entreprenörens återstående arbete är att plantera perenner under kommande vår.

Byggstart september 2013

Minnesplatsen november 2013

Vårens slutförande arbete

När alla texter var färdigbearbetade, var det dags att sätta samman text och bild i en lättläst layout. Kommunens informationsavdelning hjälpte till med detta viktiga arbete. Berättartexterna översattes till engelska, varefter språkversionen lades på hembygdsföreningens server. Genom att scanna QR-koden på berättartavlorna, med en smartphone, kan man ta del av den engelska texten.

Under våren hämtade Kolbäcks Gästgivaregård de tunga informationsskyltarna, av cortenstål, hos leverantören och markentreprenören planterade de blå perennerna.

I april träffades representanter från Kolbäcks hembygdsförening och borrade hål i de gjutna fundamenten, där de fem informationsskyltarna skruvades fast. Även de tolv flaggstängerna monterades på de nedgrävda fundamenten. Samtidigt hängdes de färggranna flaggorna i stängernas topp. Berättartavlorna och entréskyltarna printades på plast och monterades med en täckande plastskiva, för bästa hållbarhet.

Flaggor och skyltar monteras av representanter från hembygdsföreningen

Invigning av minnesplatsen den 17 maj

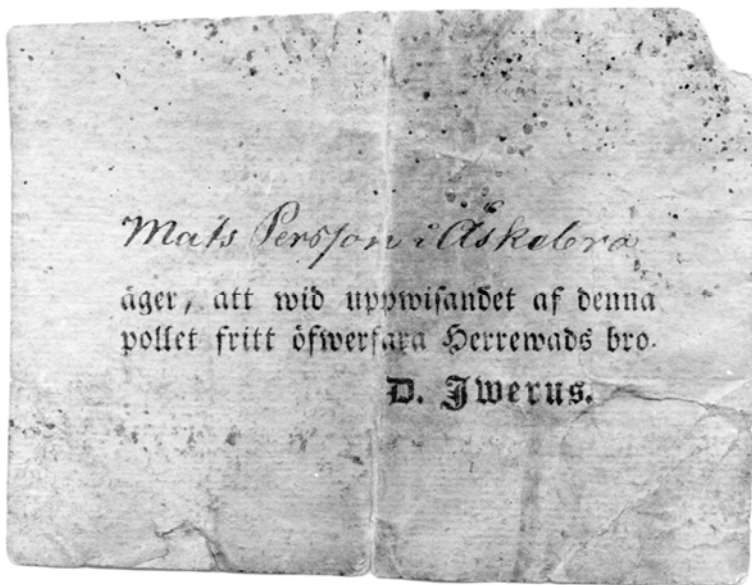
Med närvaro av både kommunstyrelsens ordförande Catarina Pettersson och länets landshövding Ingemar Skogö invigdes en välfylld minnesplats den 17 maj 2014. Historikern Lars Gahrn kom, som representant för medeltidens prästerskap och tillika biskop Kols förtrogne, för att berätta om dramatiken vid slaget på platsen. Kören Asamal sjöng medeltida sånger och cycklargruppen Trix roade såväl gammal som ung. Kolbäcks Gästgivaregård arrangerade samtidigt en medeltidsmarknad med ett utbud av spännande och vackra saker.

35. Fri broavgift

När jag i slutet av 1990-talet återkom till mitt barndomshem efter 40 års bortavaro kom jag att se på hembygden med andra ögon. Jag blev aktiv i Säby hembygdsförening och började dokumentera den gamla kulturbygden. På den tiden var Internet inte utbyggt som idag utan man måste mer handgripligen finna underlag till berättelserna. Här nedan är en, något förkortad, berättelse som jag skrev 2001.

Vid Säby hembygdsförenings årsmöte på våren 2001 kom jag som vanligt i samspråk med sockenbor som gärna berättade om gamla tider. Sven Nordström från Kolbäckers hembygdsförening hade just talat om slaget vid Herrevad år 1251 då Ragnar Eriksson från Åskebro berättade om en gammal pollett (pollett = tecken, uppvisande innehavarens rättigheter till vissa förmåner eller nyttigheter). Polletten, som var gjord av papper 110 x 85 mm, hade han funnit undanstoppad på vinden i sitt gamla bondehem. Det där lät intressant tyckte jag, det måste följas upp.

Ragnar visade mig polletten vid ett senare besök i Åskebro. På den kan man läsa: Mats Persson i Åskebro äger, att wid uppvisandet af denna pollet fritt öfverfara Herrevads bro. D. Iwerus.

Här fanns några frågeställningar som pockade på en förklaring.

- Vem var Mats Persson?
- Vem var D. Iwerus?
- Var fanns Herrevads bro?
- Vilket år skrevs polletten ut?

Mats Persson föddes 1826 i Svedvi församling. Vid 20 års ålder tog Mats tjänst som dräng i Åskebro, där polletten senare återfanns. Husbonden själv, Gustaf Olsson, hade lämnat det jordiska livet fyra år tidigare och hans yngre hustru behövde en hjälpande hand på gården.

Efter bara ett år flyttade Mats ett par kilometer söder ut till Hällby, till fjärdingsmannen Erik Olsson. Mats Persson hade fått plats som kusk. Som sådan behövde han en fribiljett över ån för körslor på den gamla Eriksgatan som går genom Kolbäck. Den torde vara utskriven år 1846.

Det var länsmannen i Strömsholms fögderi/län Johan Daniel Iwérus som hade utfärdat tillståndet. Iwérus bedrev sina tjänsteförrättningar från sin gård i Yllesta, Kolbäcks församling, dit han flyttade 1832. Där kunde han också hålla buset i fängsligt förvar. Iwérus tjänade Strömsholms fögderi till 1849 då Strömsholm miste sin status som eget fögderi. (Strömsholms slott hade motiverat det tidigare.)

Från 1850 titulerades Daniel Iwérus kronofogde, med tillägget disponent. Han hade nämligen år 1849 låtit bygga upp tegelbruk, sågverk och benmjölsstamp vid Prästforsen i Sörstafors. Iwérus hade varit en betydande person för bygden. Han ärades och dubbades till riddare av Kungliga Wasa Orden.

Herrevadsbro i 2005 års tappning. Foto Rune Larsson

NA Bergqvist var initiativtagare till en minnesplats över slaget vid Herrevadsbro. Kolbäcks hembygdsförening byggde minnessymbolen.

36. När såg Kolbäcksbygden dagens ljus?

Vid den äldre stenåldern, för cirka 10 000 år sedan, låg halva Västmanland under vatten. Landhöjningen gjorde emellertid att strandlinjen successivt flyttades söderut. För cirka 6 000 år sedan hade vattnet sjunkit ner till en kustlinje från Kolsva i väster till Tillberga och Sevalla i öster.

Omkring Kristus födelse började människor i Kolbäcksbygden kunna gå torrskodda. Något som belägger detta är Borgby Skans samt fyndigheter vid utgrävningar i Amsta, daterade till bronsåldern cirka 500 år f. Kr.

I Kolbäck finns två geologiskt viktiga lämningar efter inlandsisen, en grusås och en vattenled. Dessa följs åt på långa sträckor. Vattenvägarna var de forna människornas enda kommunikationsmöjlighet. Kolbäckån som är tio mil lång var en viktig transportled speciellt för järnbruken i Bergslagen. Höjdskillnaden är 100 meter från källflödet till Mälaren varför vattenfallen kunde nyttjas som kraftkälla för kvarnar och sågverk.

På norra sidan av Mälaren fanns på medeltiden, för cirka 1000 år sedan, en väg kallad Eriksgatan. Den gick i öst-västlig riktning. Den som däremot ville färdas landsvägen från Västmanland till Södermanland följde Kyrkbyåsen söderut till Kvicksund. Ingen annanstans är Mälaren så smal som vid Kvicksund där kunde man färja sig över till Södermanland.

Samhället Kolbäck började bebyggas först när järnvägen anlades på 1870-talet. Dessförinnan fanns bara ett gästgiveri och några bondgårdar. Kombinationen grusåsen, vägarna och att det fanns ett gästgiveri och skjutsstation var till Kolbäcks fördel när det beslutades var järnvägen skulle dras fram.

Det stora stenröset du ser här nedan är resterna från en fornborg. Dessa är som regel uppförda någon gång under järnåldern, 500 före - 1050 efter Kristus.

Borgby Skans

37. Kort om Kolbäck

Kolbäcks storhetstid började på 1950-talet. Det får man klart för sig vid studie av tidsningsurklipp från den tiden. Storkommunen Kolbäck hade, efter sammanslagningen med socknarna Rytterne och Säby, sitt första möte i november 1950.

Vatten och avlopp började dras i samhället. Det första egentliga hyreshuset byggdes av HSB på Vallbyområdet. Lägenheterna fick till och med kylskåp berättas det.

Storkommunens provinsialläkare Josef Ernerot installerade sig i den nybyggda läkarvillan efter Herrevadsvägen.

Efter allt byggande var det hög tid att döpa och ge vägar och gator ett namn.

Kolbäcks sockengränser före år 1943

38. Händelser i Kolbäck med omnejd

Sammanställt av Rune Larsson

- 1875 Järnvägen Köping –Västerås Stockholm invigdes
- 1876 Järnvägen kom till Kvicksund.
- 1881 Gästgivargården vid Vändle lades ned.
- 1884 Järnvägs och landsvägsbro byggdes över ån vid Nybro.
- 1885 Bro byggdes vid Mellansundet. Det var färja tidigare
- 1894 Tingshuset i Snefringe Härad invigdes den 3 september.
- 1898 Viadukten vid östra delen av Kolbäcks bangård byggdes
- 1903 IOGT-Linnéas lokal invigdes den 29 november.
- 1910 Emil Anderssons speceriaffär öppnades. Gick upp i Kubiken 1978.
- 1913 Kolbäcks Lantmannaskola invigdes av landshövding Wersäll. De 8 första åren var Einar Engström rektor sedan Ulrik Celsing. Skolan lades ned 1933.
- 1914 AB. Sveaverken uppförde en byggnad där man bedrev snickeri. När snickeriet gick i konkurs bildades den s.k. Sveasalongen som 1926 övertogs av Kolbäcks träindustrier. Sveasalongen, drevs av polis Ullberg, och var under några år Kolbäcks Jazzpalats, så populärt att extratåg gick från Västerås till Kolbäck för att transportera hit alla danslystna.
- 1917 Aktiebolaget Kolbäcks Cementgjuteri, grundades av Munktorpsbon Örling, men ombildades 1923 till Nya Aktiebolaget Kolbäcks Cementgjuteri, med ingenjör Torsten Edvardsson som driftchef och Gunnar Wallin i Amsta som kamrer. Sista ägaren var Preconform som lade ned verksamheten 30 mars 1998. Fabriken började rivas hösten 1999.
- 1919 Säby manskör bildas
- 1919 Bröderna Anderssons Elektriska grundades av Hilmer och Georg Andersson. Företaget övertogs 1954 av Olof Nordin, Gösta Pettersson och Bernt Eskilsson.
- 1919 Kolbäcks Elektriska Verkstad (KEV) grundades av David Karlsson.
- 1920 Kolbäcks Mejeri som bildades på 1870 talet, utförde en större tillbyggnad för ostframställning.
- 1923 Forstaro (JV Andersson) byggdes av rivningsvirke från fattigstugan vid kyrkan. Färdig den 1 mars 1923.
- 1924 Säby hembygdsförening bildas.
- 1925 Bron vid Kvicksund invigdes, det var en svängbro.
- 1926 Kolbäcks Träindustrier Aktiebolag startade med Gottfrid Larsson som direktör.
- 1927 Kolbäcks Gymnastikförening bildades den 16 november. Då som Yllesta Gymnastikförening. Verksamheten låg nere under kriget och 1947 lades verksamheten ned, men samtidigt bildades Kolbäcks Gymnastikförening.
- 1931 Vattentorn byggdes vid järnvägen i Kolbäck

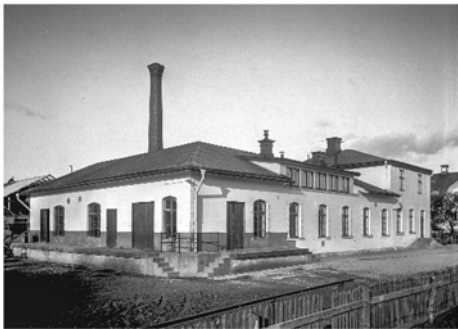
- 1932 Kolbäcks Mejeri moderniseras med nya maskiner och tillbyggs. Mejeriet lades ned 1957.
- 1933 Lantmannaskolan lades ned. Skolan hade lokaler i västra flygeln på Gästgivargården.
- 1934 Kolbäcks Metallfabrik ägdes av fabrikör Gunnar Nordvall som flyttade från Arboga till Kolbäck.
- 1934 Svedvi Modellfabrik och Metallgjuteri Larsson & Co. grundades av T.F. Larsson och drevs tillsammans med sönerna Knut och Nils Larsson.
- 1935 Stationshuset moderniseras. Centralvärme installerades
- 1936 Man anlade en is oval på myren söder om kyrkan och hade biltävlingar där
- 1939 Kolbäcks Brandkår startades. Pådrivare var David Karlsson. (KEV) Första året fick man klara sig med en handspruta men 1940 inköptes den första motordrivna sprutan.
- 1940 Normalskyddsrum byggdes vid stationen
- 1946 En ny järnvägsbro över ån byggs. Den ersatte den gemensamma järnvägs och landsvägsbro som byggdes 1873. Nu blev denna endast landsvägsbro.
- 1945 KAIF:s Ishockeysektion startades av Tage Pettersson, Erik Dalberg, Gösta Nordgren och Holger Eriksson.
- 1945 Gatorna i Kolbäck fick namn.
- 1950 Kolbäcks Musikkår startade med ledaren Hilding Arborn. Tage Pettersson var initiativtagaren.
- 1950 Sista prämsläpet går från Surahammar till Strömsholm.
- 1953 Stiftelsen Hyresbostäders första fem bostäder efter Vallbygatan är inflyttningsklara.
- 1954 Kolbäck påbörjade 9-årig enhetsskola 1954 som 2:a i länet efter Surahammar 1949.
- 1954 Sotebo det gamla spannmålmagasinet rivs i Borgåsund för att ge plats åt en breddning av vägen.
- 1955 Centrumhuset Stationsgatan 12 är färdigbyggd. Byggt av byggnadsfirman Diös.
- 1955 Olga Eriksson fick till uppgift att starta kommunens hemsamarittjänst.
- 1957 Den 1/7 startade Verkstadsskolan på Herrevadsområdet.
- 1957 Mejeriet i Kolbäck lades ned. Den 30 mars levererade bönderna den sista mjölken till mejeriet.
- 1958 Tunboskolan, invigdes med helt högstadium årkurs 7–9 höstterminen.
- 1959 Nytt vattentorn byggs i Kolbäck.
- 1959 Linnéabiografen byggdes
- 1962 Gästgivargården mangårdsbyggnader Loge m.m. rivs.
- 1962 Slottsaffären stängs efter 70 år. Sista ägaren Hillevi Allvin och hennes man.
- 1962 Kolbäcks Volleyklubb startades.

- 1963 Telegrafkommissarie Sara Wennström död. Hon var född 1877
- 1963 Den nystartade volleybollklubben erövrade SM med både herr-och damlaget är stor idrottshistoria, liksom att Leif Norström från Vänsta blev svensk mästare i tungviktsbrottning 1963. Han har SM-medaljer även från 1965,-70 och -72!
- 1964 Både Kolbäcks Volleydamer och Herrar vann SM i Volleyboll.
- 1964 Natanael Hult avlider den 3 april. Han var född den 31 dec. 1880.
- 1964 Breddning och förstärkning av vägbron över ån, så den får 2 körfält görs under sommaren.
- 1964 Första sammanträdet i en kommitté som startade samarbetet mellan Kolbäck och Hallstahammars kommuner. Ordförande var William Lindgren Hallstahammar och Vice Ordförande Karl Andersson Kolbäck.
- 1964 Vallbyskolan invigdes vid höstterminens början. 125 elever var det vid starten.
- 1964 Djursjukhuset i Strömsholm invigdes den 1 sept. av landshövding Gustav Cedervall.
- 1965 Kolbäcks kommunalkamrer Sven Darj slutar den 1 juli efter 13 år i kommunen.
- 1965 Säby manskör läggs ned på grund av brist på sångare främst tenorer. Kören startade 1919.
- 1965 Kolbäcks Missionsförsamlings nya kyrka invigs den 1/10. Kallas Vallbykyrkan.
- 1966 Sörstafors pappersbruk lades ned. Varnäs företagen flyttade dit.
- 1968 Lades den militära delen av rid- och körskolan ned vid Strömsholm och 1970 hade hela verksamheten upphört. Ridfrämjande tog över.
- 1969 Vallmoskolan med badet avsynades för statsbidrag 1969, alltså före kommunsammanslagningen 1971!
- 1970 Kolbäck upphörde som egen kommun den 31 dec. och gick upp i Hallstahammar
- 1977 Restaurering av Slottskapellet 1976 - 1977 återinvigning 6 nov. 1977 med kungen närvarande.
- 1977 Hööks affär i Herrskogen stängs.
- 1978 Nya landsvägsbron över ån öppnas för trafik. Den gamla bron som från början var både järnvägs och landsvägsbro byggdes 1873, nu rivs den.
- 1978 Barbro o. Gunnar Andersson överlät Emil Anderssons affär till Martin Norman den 9 maj.
- 1981 Strömsholms slott fyller 300 år.
- 1984 Kolbäcks Hembygdsförening bildades med Karl Arne Ragnar som förste ordförande.
- 1984 Området runt Gjuterivägen revs och bebyggdes med småhus. Husen efter Östra Åvägen blev sist färdiga. Inflyttning 1990.

- 1987 Linnéatorget invigs av förre kommunalrådet Åke Karlsson. Samtidigt avtäcktes konstverket Bisonoxen vid busstorget
- 1987 Sofielundshemmet i Strömsholm stängs.
- 1987 Vallmorinkens konstfrysanläggning inköps och monteras.
- 1988 Inflyttning i nya husen på Dalbergsområdet. Området mellan Gjuterivägen och Grusåsvägen.
- 1990 Höghuset Åbrinken började byggas i oktober månad detta år.
- 1991 Den tidigare nedlagda järnvägen Kolbäck Ramnäs återinvigs av Kommunikationsminister Mats Odell.
- 1991 Konsumaffären läggs ned den 18 maj.
- 1991 Affären Kubiken brinner den 25 maj. Kubiken flyttar då in i den gamla Konsumbyggnaden medan en ny affär byggs upp.
- 1992 Kolbäcks Hembygdsförening fick egen lokal vid kyrkan.
- 1994 Fritidsgården Höjden, före detta sjukhem och barnhem på åsen brinner ner den 20 maj.
- 1994 Vänsta skola läggs ned vid avslutningen den 5 juni.
- 1996 Ny bro för vägen Hallstahammar - Eskilstuna byggs över järnvägen och Köpingsvägen. Invigningen skedde i augusti.
- 1996 KEV-verkstan vid Grusåsvägen rivs för att ge plats åt daghemmet Koltrasten.
- 1998 Den 11 nov. finns en annons i VLT att Kolbäcks Tingshus är till salu.
- 2002 Posten (Svensk kassaservice) flyttar från Nybro möbler på Hallstavägen till Centrumhuset.
- 2002 Stenvalvsbron över Kolbäcken vid Eriksgatan rustades upp för 800000 kronor.
- 2002 Den 24:e oktober 2002 flyttade biblioteket till Stationshuset
- 2003 Hembygdsföreningen flyttar in i Handelsbankens gamla lokal i Centrumhuset Stationsgatan 12.
- 2003 Kolbäcks Kyrkoförsamling köper Vallbykyrkan av Missionsförbundet. Reparerar och flyttar in i december.
- 2003 Den 27 oktober dör Doktor Eva Bergqvist. Hembygdsföreningen får ta emot pengar på ett minneskonto.
- 2004 Posten (Svensk kassaservice) upphör. Nu finns ingen post i Kolbäck.
- Paket kan hämtas ut i affären Kubiken
- 2004 Hembygdsföreningen skapar en minnesplats för slaget vid Herrevadsbro 1251. Invigs på svenska flaggans dag den 6 juni 2005.
- 2004 Banverket har information inför ombyggnad av Kolbäcks järnvägsstation.
- 2004 Företaget Calesco foil flyttar från Västeråsvägen till Bjurenwalls lokaler på västra Åvägen, och Bjurenwalls flyttar till Västeråsvägen.
- 2005 På hösten börjar ombyggnaden av stationsområdet. Ny viadukt för vägen, ny kulvert för Vinbäcken, undergång från perrongen och ny järnvägsbro.

- 2006 Viadukten gjuts den 16 februari.
- Den södra delen av gångtunneln gjuts den 15 februari.
- 2007 Den 11 november invigs den ombyggda järnvägsstationen. Då har ny viadukt, undergång vid perrongen, ny bro över ån och den gamla järnvägsbron rivits. Allt gjordes av NCC.
- 2007 Under hösten flyttade man in i det ombyggda biblioteket på Kapellgatan
- 2008 Hembygdsföreningens bildarkiv har lagts ut på nätet.
- 2008 Hagvägen 10-12 i Kolbäck rivs
- 2010 Statoils Bensinstationsbyggnader vid västra utfarten från Kolbäck rivs.
- 2013 Invigning av förskolan Lärkan den 1 augusti
- 2013 Den 16 december sålde IOGT-NTO Godtemplarlokalen Linnéagården till Hallstahammars kommun.
- 2014 Den 17 maj invigs den nya minnesplatsen för slaget vid Herrevadsbro 1251 Invigningstal, underhållning och medeltidsmarknad.
- 2015 september. Jonas Boberg och Ebba Victorin från Mälardalens dansklubb i Kolbäck har blivit världsmästare i Boogie Woogie för juniorer.
- 2016 Västerkvarns kraftstation totalrenoverades. De 100 år gamla turbinerna byts ut.

1932 Kolbäck's mejeri

1991 Seniorboende Åbrinken,
på samma plats där mejeriet låg.

39. Statsministern på besök 1956

Jag läste nyligen en insiktsfull bok: ”Statsministern, från Tage Erlander till Göran Persson” av Olof Ruin. Ämbetet har förändrats mycket under de 60 år som gått, sedan Tage Erlander tillträdde hösten 1946 och till dess att Göran Persson avgick hösten 2006. Det har i grunden ändrat karaktär. Olof Ruin tecknar ett porträtt av de sex politiker som under denna tid verkade som statsminister i minst tre år.

Som exempel skedde Tage Erlanders första utlandsresa som statsminister först efter fem år. I gengäld var hans resor inom Sverige så många fler, till skillnad från senare tiders statsministrars resor inom landet. Tage Erlander besökte vid mer än ett tillfälle Strömsholm. Bilden nedan är från hans besök lördagen den 17 mars 1956 och är lånad från Kolbäcks hembygdsförenings bildarkiv. Jag har plockat fram lite mer information om vad som föranledde besöket.

Vestmanlands Läns Tidning fredagen den 16 mars 1956 under vinjetten ”Avvecklingen vid Strömsholm”:

Den första mars började Strömsholms hingstdepå sadla av. Då pensionerades de tre äldsta anställda, som var i åldersgruppen 55–60 år. Under våren och försommaren fortsätter avvecklingen vid depån. Den första juli skall verksamheten vara nedlagd.

Hingstdepån bildades 1871 och hade 1956 ett 80-tal hingstar. Dessa flyttades till Flyinge.

Dagens Nyheter söndagen den 18 mars 1956:

”Den signalerade nedläggningen av arméns ridskola i Strömsholm har länge bekymrat Kolbäcks kommun och ett 80-tal befattningshavare med familjer som hotas av ovissa framtidsvyer om regeringsförslaget någon gång i april definitivt föreslår förflyttning till Umeå och indragning av Utnäslöt remontdepå.”

”Men ännu anser inte kommunen och ridskolans ledning slaget förlorat. Statsministern gjorde på lördagen ett inofficiellt besök. Inte bara Strömsholms slott besågs, utan excellensen gick även husesyn i stallar, förläggningar och matsal. T. o. m. den lilla skolan med omkring 100 barn fick påhälsning.”

Vestmanlands Läns Tidning: måndagen den 19 mars 1956:

Det var mycket intressant att få komma hit. Att bara läsa om en sak i pappren ger aldrig samma begrepp om den som ett besök på ort och ställe, sade statsminister Erlander till Länstidningens medarbetare efter sitt besök på Strömsholm i lördags. Men vad resultatet av besöket kunde få, vill han inte uttala sig om.

Arméns rid- och körskola förlades 1868 till Strömsholm och avvecklades 1968, således tolv år efter statsministerns besök. Därefter grundades Strömsholms ridskola.

Tage Erlander skrev dagbok under hela sin ämbetsmannaperiod som statsminister 1946–1969. Dagböckerna började publiceras 2001. Den sista boken kom ut 2016.

I sin dagbok efter Strömsholmsbesöket skriver den då 55-årige Tage Erlander:
”Harpseud 17/3 1956.

Att man kan bli så trött! Men det har varit i överkant nu några dagar.

Debatten med Ohlin i Västerås gick relativt hyggligt, även om det inte var någon större succé. Men i likhet med Casparsson frågar jag mej: Vad menar Ohlin med en så motsägelsefylld pratstund.

I dag ridskolan på Strömsholm och Harpseudöverläggning om Rysslandsresan med Undén, Hedlund, Sohlman och Jarring. Täta telefonsamtal från Sträng, Norup och Söderström om (korr?) i jordbruksfrågorna.”

Statminister Tage Erlander och Kolbäcks kommunalfullmäktiges v. ordf. lantbrukare Carl Axel Olsson samt rektor Harry Moberg 1956

40. Chefsbostaden

Till Kolbäckes hembygdsförening får vi ibland förfrågningar av olika slag. Det kan t.ex. vara en miljöhandläggare på Länsstyrelsen som inventerar och letar information om nedlagda verksamheter. Vi anstränger oss alltid att försöka besvara dessa förfrågningar.

För en tid sedan kontaktades vi av Ylva Öhlander som studerade till civilingenjör inom samhällsbyggnad vid Mälardalens högskola. Hon skulle skriva ett examensarbete om energioptimering och ville använda vår information om Ridskolans chefsbostad i Strömsholm. Huset byggdes 1902 av återvunnet timmer från en sjukhusbyggnad vid Utnäs i Säby socken.

År 1780 exproprierade Kronan mark och en mindre samling gårdar från Utnäs by. Där anlades en övernattningsplats för Livregementets grenadjärkår som blev kvar i över 100 år. Ett sjukhus i två våningar för hundra man uppfördes 1811 av timmer. Det revs 1902 och timret återanvändes vid uppförande av andra byggnader närmare Strömsholms slott, däribland Ridskolans chefsbostad. Med timmer från ett bageri, byggt 1775, uppfördes drygt hundra år senare Mölntorps småskola, där jag gick de första skolåren.

Ylva Öhlanders undersökande arbete rörande Chefsbostaden finns i Digitala Vetenskapliga Arkivet. Där finns en 170 sidor teknisk rapport: Energihushållning och varsamhet för äldre byggnader. Ylva har gett oss en kort historisk sammanfattning om huset.

Arméns rid- och körskola fanns i Strömsholm mellan 1868 och 1968, och delade till år 1903 chef med stuteriet på samma ort. Vissa källor säger att det delade chefskapet upphörde helt först 1921, men 1902 byggdes en särskild bostad avsedd för ridskolechefen. Den uppfördes mellan slottet och åsen, med utsikt över Mälaren.

Den förste chefen som flyttade in var Bengt Axel Eugéne Ribbing (1859–1935). Våningen en trappa upp var reserverad för ridskolechefen, och bottenvåningen för ridlärare. Stuteriets chef bodde i Thottska villan uppe på åsen. Trots att det handlar om två olika byggnader blandas de ofta ihop i litteraturen.

Ridskolans chefsbostad är uppförd i restimmer och inklädd med panel. Taket är plåttäckt. I kontraktet, eller utkastet till kontrakt, som finns i Krigsarkivets samlingar, står det att "Entreprenören eger rätt att använda all duglig byggnadsmateriel från f.d. sjukhuset och den s.k. Lilla paviljongen å Utnäs löt". Detta dokument är undertecknat av E. Edv. Karlsson, och ritningarna till huset är signerade Arvid Grane. Sjukhusbyggnaden på Utnäs löt, där livregementets grenadjärkår hade en övningsplats, uppfördes 1811 och revs 1902.

41. Liten kör — Stor ledare

Förr i tiden (för hundra år sedan) var det prästerna som höll samman sockeninnevånarna från vaggan till gravan. I födelseboken skrev prästen in alla barn som föddes. Han döpte och konfirmerade dem, var vigselförrättare, skrev ut flyttbetyg och slutligen begravde han dem. Det var också ofta prästen som startade studiecirkelar, hembygdsföreningen och liknande sällskap. I Säby togs initiativ till en manskör.

Vi skriver året 1919. Dåvarande prästen, Gustav Svedman, var med om att starta Säby manskör. Han blev också själv aktiv sångare i kören som förste tenor. Folkskolläraren, organisten och kommunnämndens ordförande Edvin Dalström ställde upp som körledare. Till att börja med hade man bara lyckats värva nio män, huvudsakligen fabriksarbetare, från Mölntorp. Dessvärre blev Edvin Dalström snart sjuk och Gustav Svedman flyttade från Säby.

Men så hände något som kom att bli helt avgörande för Säby manskör, då och för lång tid framåt. En 19-årig yngling, som hade gjort succé i kyrkan på nyårsaftonen 1923, visade sig inte bara kunna sjunga själv utan dessutom kunna ta kommandot över vuxna karlar. Set Svanholm var namnet. Han hade snart trummat ihop 18 aktiva sångare.

Så här berättar prästen Axel Ericsson om nyåret 1923: ”Den nyårsaftonen i Säby kyrka glömmer jag aldrig. Mäktiga toner fyllde kyrkan. Jag fick en stark känsla av att en hel kör var i högstämnd funktion. Den äldste kyrkvärden, en gammal soldat, dunkade mig i ryggen och viskade. Nu har väl Säby kyrka fått en förstklassig kantor!”

Mindre än två år senare var Säby Manskör enligt expertisen den bästa kören i länet, kanske till och med i hela Sverige. Även när Set Svanholm senare flyttat till Stockholm släppte han inte taget om kören. Hans stora intresse för den lilla socknens kör kan Manne Nilsson, född 1911 i Mölntorp, berätta om. Manne har förresten fått Västmanlands Sångarförbunds guldmedalj för sina insatser i Säby manskör.

”På somrarna när Set Svanholm var ledig från sitt arbete i Stockholm tog han tåget till byn Åskebro som då hade en egen hållplats där tåget stannade om resenären gjorde stopptecken. Där mötte Carl-Axel Ohlsson honom med sin cykel, satte honom på ramen och cyklade iväg till Säby för sångövningar. Vid sådana tillfällen stod sångglädjen högt i tak.”

En annan sångare, Erik Johansson, berättade för mig om sitt beslut att försöka komma med i Säbykören, trots att han var från Kolbäck. Det var efter att ha hört körens framträdande i Munktorps kyrka. ”Dom lät som en hel orkester” sa Erik, i sitt försök att beskriva det underbara han upplevde. Erik var kantor och han blev sedermera körens ledare under en period.

Kören gjorde tre radioframträdanden: 1936 i Eskilstuna, 1937 i Odensvi och 1945 i Västerås. Programmet från Västerås sändes också till USA via kortvågsradio.

Säby manskör 35 år, 1954

Manskören firar 35-årsjubileum 1954 med konsert i Kolbäckes kyrka. Set Svanholm ställde alltid upp vid liknande tillfällen som dirigent och solist. Här ovan avtackas han av sin arbetskamrat på 1920-talet, prosten Axel Ericsson.

Tisdagen den 21 juli 1964 skrev Manne Nilsson i Säby Manskörs dagbok: ”Sång vid Åke Ljungs bår”. Den sången blev den 45-åriga körens sista framträdande. Den dog så att säga samtidigt med en av sina medlemmar som varit med från början. På hösten samma år beslutades vid ett möte i Kolbäck att nedlägga verksamheten. Orsaken var bristande rekrytering.

Set Svanholm avled 4 oktober 1964. Han blev endast 60 år. Axel Ericsson, som av en händelse befann sig på genomresa i Stockholm, blev kallad till sjukbädden av Sets hustru Ninni. Axel Ericsson berättar:

”Jag fann Set Svanholm, den vitale mannen, den världsberömde sångaren, nästan stum. Tre ord – berätta om Säby – sen blev det inte mer. Han ville att jag skulle berätta säbyminnen för honom. Sina triumfer runt världen ville han inte höra talas om. Men om åren i Säby ville han höra allt.”

42. Säbydagen – Sommarfesterna

Axel Ericsson och Set Svanholm, som var tio år yngre än Axel, blev ett omtyckt och sammansvetsat team i Säby under några år på 1920-talet. Det var inte bara i kyrkan som de arbetade tillsammans. Också på bröllop, husförhör och kalas kompletterade de varandra; prästen med tal och predikan, klockaren med sång och musik. Båda hade Säby hembygdsföreningen som plattform för den mer folkliga verksamheten i socknen. Att en gång per år, tillsammans med hembygdsföreningens ordförande K-E Karlsson i Hällby, arrangera sommarfesten vid sjön Freden var ett av målen för deras energi och smittande entusiasm.

På stora och vackra affischer kunde man läsa programpunkterna för Säbydagen

Från kyrkan efter högmässan tågade ofta hundratals Säbybor och tillresta med Mölnatorps musikkår i täten till en utvald backe vid sjön Freden. På en stor affisch hade den säbyfödde stockholmsläraren Carl Riddersporre i Utнас konstnärligt målat dagens program. Affischerna finns ännu bevarade hos hembygdsföreningen.

Där framträdde både talare, sångkören och musikkåren. Vid något tillfälle underhöll akademiledamoten Gunnar Mascoll Silfverstolpe från Stora Åsby Rytterne med dikter. Festen hölls i det fria och man kan föreställa sig att det inte var enkelt att servera så många på det obligatoriska kaffet. Men med K-E Karlsson och prästen som myndiga härledare, över de övriga styrelsemedlemmarna i föreningen, fungerade oftast allt till stor belåtenhet.

När Säby hembygdsförening firade sitt 75-årsjubileum 1999 lyckades jag engagera Set Svanholms barnbarn, Ingela Bohlin, för ett sångframträdande. Året därpå gästade oss hennes bror Ragnar Bohlin med hustru Tamara. Kyrkan var fylld till sista plats vid deras framträdanden. Det var en uppskattad upplevelse både för oss i Säby och för syskonen Bohlin.

Ingela Bohlin 1999

Ragnar Bohlin med hustru Tamara 2000

Ingela gick i sin morfars fotspår och studerade till sångerska på Operahögskolan. Att Ingela hade gott påbrå kunde vi snabbt övertyga oss om. Alla tog henne till sitt hjärta.

Tamara och Ragnar Bohlin anlände till Säby med sina två små barn. De installerade sig med barnen på läktaren i Säby kyrkan. Ragnar satte sig vid orgel, samma orgel och samma plats, där hans morfar Set Svanholm spelade och sjöng nyårsafton 1923.

Säby kyrka var fullsatt vid deras framträdanden och vi var glada i Säby hembygdsförening att vi hade haft så god kontakt med Set Svanholms barnbarn och på så sätt få ett förstklassigt framträdande på Säbydagen.

Set Svanholms liv och leverne beskrivs i en biografi från 2014 av historikern Marie-Louise Rodén och musikforskaren Daniele Godor:

”Set Svanholm – kyrkomusiker, hjältetenor, operachef.”

43. Den omtyckte brevbäraren

Jag tar mig nästan dagligen en cykeltur, mest för motionens skull men också för att rensa hjärnan. En som cyklade dagligen i ur och skur, fast för brödfödans skull, var lantbrevbäraren Ragnar Wallberg.

Så långt tillbaka jag kan minnas, till slutet av 1930-talet, cyklade Wallberg sin runda med post från Kolbäck till Säby, ja ända bort till Löpdal och Åskebro. Ragnar Wallberg var alltid välkommen inte bara för postens skull, inbjudan till en kopp kaffe och kanske något mer vid högtidliga tillfällen kom rätt ofta.

Vid ett tillfälle tröt emellertid Ragnars krafter även om han hade en bra dag i övrigt. När han på sin postrunda kom till järnvägsövergången vid Åskebro måste han vila lite hos banvaktaren. Det blev ingen vidare utdelning av posten den dagen.

Signe Sundqvist, som var Ragnars chef, fick reda på den uteblivna postgången och tog Ragnar i upptuktelse med orden:

"Wallberg sköter inte sitt arbete, man fick ingen post i Brunna igår"

"Nja" sa Wallberg "det var så att när jag kom till järnvägen så kom tåget och cykeln blev så rädd, så jag var tvungen att gå hem mä han".

Signe var en nitisk posttjänsteman och reglementet skulle följas till punkt och pricka. Det var hårda bud för en 13-årig springpojke, som jag själv, att gå ärenden till posten och någon blankett inte var rätt ifylld.

Posten i Kolbäck 1928: Ruth Ahlström, Ragnar Wallberg, Signe Sundquist, och Post-Gustav

44. Elden kom lös

Branden började på vinden och upptäcktes vid 14-tiden av A G Mellberg, Anders Jonsson och en änkefru Eriksson. Mellberg sprang ner i fabriken för att skaffa hjälp. Jonsson däremot stannade kvar på vinden och försökte dämpa elden. Denna spred sig dock snabbt och Mellberg blev bränd, på både händer och hals, innan han måste ge upp försöken att släcka branden. Efter cirka 30 minuter var den nära 5 000 kvadratmeter stora fabriken övertänd.

En del arbetare fick inte ens med sig sina personliga kläder, klockor etc. när de skyndsamt måste lämna fabriken. En eskilstunabo, som vid tillfället var på besök, måste ta sig ur byggnaden genom att hoppa från tio meters höjd. Han ådrog sig benbrott. Så berättas det om branden i Sörstafors Pappersbruk onsdagen den 18 juli 1900.

En olycka kommer sällan ensam, brukar man säga. I januari 2016 hade VLT rubriken: ”En industriepok tar slut i Sörstafors efter nästan 150 år”. De sista fyra personerna förlorar sina arbeten. De får säkert nytt arbete, då de jobbar inom industrin. Värre var det efter branden då de omkring 200 personer som arbetade på bruket då inte hade något ekonomiskt skyddsnät. En stor del av manskapet sattes dock in med röjning och vid återuppbyggnaden av fabriken.

Sörstafors som industriort har anor från 1849 med tegelbruk, sågverk och benstamp vid Prästforsen. 1853 bildades Sörstafors Aktiebolag och 1869 byggdes ett pappersbruk som skulle drivas med Kolbäckens rika vattentillgång.

I VLT av den 8 juli 1870 meddelades bland annat att själva fabriken skulle bli den mest fulländade av alla fabriksanläggningar i Sverige. Både under och efter byggtiden rådde speciella restriktioner. Endast anställda och av bolaget godkända personer fick tillträde till anläggningen. Ett stort staket omgärdade fabriksområdet, som dessutom bevakades av två arga hundar. Det ansågs av tidningarna vara ett verkligt hemlighetsmakeri med dessa stränga bestämmelser.

År 1896 byggdes en tredje pappersmaskin och VLT beskrev den 3 november 1896 hur transporten av yankeecylindern gick till:

”En väldig pjäs fraktades i dagarna mellan Kolbäck och Sörstafors. Det är nämligen en torkcylinder till den blivande pappersmaskin som där kommer i dagarna att uppsättas. Cylindern ifråga, vilken väger sina modiga 18 000 kilo, måste rullas på plankor hela den en kvarts mil långa vägen till bestämmelseorten, vilket tar en tid av omkring fem dagar.”

Fabriken nyttjades även till annat än papperstillverkning. Det var tradition fram till andra världskrigets utbrott 1939 att lösdrivare kom till Sörstafors där de övernattade både ett och flera dygn i sträck i panncentralen. De gjorde bäddar av utskottspapper, som placerades bakom eller på pannorna, där det var varmt och skönt. Luffarna passade också

på att sköta den personliga hygien och kunde till och med tvätta smutskläder under uppehållet i panncentralen. Eldarna bjöd dem ofta på kaffe och smörgåsar. Eljest besökte luffarna närliggande bostäder och tiggde åt sig något ätbart.

Fabriken har genom åren genomgått många förändringar allt efter att den bytt ägare. Pappers bruket som lades ner 1966 sörjde emellertid för sina arbetares boenden och planlade två egnahemsområden, Lyckhem och Lyckebo. Lyckhem började bebyggas på 1880-talet och Lyckebo på 1930-talet.

Jag har fler minnen som barn från Sörstafors Pappersbruk. Dels beroende på att badplatsen i Kolbäcksån vid Mølntorp fick stängas beroende på brukets föroreningar. Dels på att där arbetade min morfar, Gustaf Andersson från Yllesta. Han åkte troget, med sin matsäck i unikaboxen, på sin cykel de ca tre kilometerna till arbetet i Sörsta, som man kallar orten i folkmun. Arbetspassen gick i treskift, natts skift var inte så uppskattat. Då fick morfar i god tid sätta sig på sin cykel och i mörker och ibland snöyra fara iväg för att stämpla in klockan tio på kvällen.

När jag och mamma på 1940-talet cyklade och hälsade på mormor och morfar i Yllesta fick vi alltid med oss hem en bunt silkespapper som Gustav hade ”köpt” på bruket. De såldes för två kronor per ris. (1 ris = 20 böcker, 1 bok = 24 ark). Med silkespapperet slog mamma in äggen som hon sålde på torget i Västerås. Det var annat det än att sälja ägg inslagna i tidningspapper som brukligt var. Förpackningen var viktig även på den tiden.

Det enda som återstår av det ursprungliga pappers bruket är den stora stolta fabriks skorstenen som syns långväga ifrån. Skorstenens höjd ökades 1930 från 32 till 63 meter. De murare – far och son – som utförde förhöjningen höll hela Sörstafors befolkning i andlös spänning när de gjorde sina upp- och nedstigningar på de inmurade fotstegen utanpå skorstenen.

När de sedan rev ställningen på skorstenens topp, släppte de bräderna lodrätt mot marken. Dessa kom som störtande flygplan och slog ned intill skorstenen. En och annan plank kom också på drift och gick bland annat genom taket till ångpannebyggnaden och kontoret. Att klättra uppför skorstenen var ett sätt för ynglingar att visa sitt mod, berättar Bengt Wisell som var med på den tiden.

Det forna pappersbruksområdet är K-märkt då det finns omnämnt i kommunens kulturminnesvårdsprogram från 1985 och i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister, vilket lagskydd det nu må ge?

Källa: Allan Basths bok: ”Sörstafors genom tiderna”

Sörstafors pappersbruk 1930-tal

45. Barren föll av

I den nyutkomna boken ”På gräns mellan krig och fred” har Malmö stadsarkiv fördömligt samlat in ett sjuttiotial av malmöiternas personliga berättelser om krigsåren. Det var 20 år innan jag själv kom till Skånemetropolen.

Ibland tänker jag tillbaka på min tid i Malmö på 1960-talet. Dagens Malmö skiljer sig väsentligt från dåtidens idyll. Då var jag ännu ung, bildade familj och barnen föddes på Malmö Allmänna Sjukhus, MAS. Byggnader och platser som beskrivs i boken var i stort sett desamma som jag minns dem.

Att kustbefolkningen fick göra större uppoffringar under kriget än vi inlandsbor framkommer med all önskvärd tydlighet. Boken innehåller inte bara skildringar om ransoner, flyktingar, hur barn sändes till släktingar i Småland utan fler av berättelserna handlar också om flygplan som nödlandade.

— Ett antal Flygande fästningar nödlandade vid olika tillfällen på Bulltofta flygfält efter att ha blivit skadeskjutna, Sven-Erik f 1935.

— Jag tyckte alltid det var hemskt och jag var rädd för flygplanen som nödlandade utanför Rosengårdsstaden där höghusen nu är, Barbro f 1938.

— Jag kommer ihåg en jul, vi hade en liten torr julgran och så kom flygplanen mullrande över och alla barren föll av, Vanda f 1918.

Nödlandningen krävde också sina offer. På Östra kyrkogården i Malmö begravdes fyrtiotvå unga amerikanska flygare.

Jag kom att prata med Bengt Wisell, född 1930 på Bruket i Sörstafors, om hur kriget berörde oss i Kolbäcksbygden förutom ransoneringsen och mörkläggningen som jag själv minns.

Vid början av kriget 1939 mobiliserade Sverige sina landstormstrupper för att bevaka strategiska mål som bron över Kolbäckån. Ett utsiktstorn fanns också på det vidsträckta Åbyfältet invid Sörstafors. Det var bemannat dygnet runt.

Landstormsgubbar var inkvarterade hos en lantbrukarfamilj på fältet. Där fick de övernatta, liggande på golvet i ett dåligt uppvärmt rum. Om utkiken i tornet såg något misstänkt fick man låna bondens telefon och larma flyget i Västerås.

Trots det geografiska läget från kontinenten fick även F1 i Västerås ta emot och härbärgera Flygande fästningar. Flygflottiljen hade ofta sina övningar över Åbyfältet nära Sörstafors. Under kriget kunde de stora planen komma från Västerås och "runda" skorstenen på Sörstafors pappersbruk. Endast två av planets fyra motorer var igång, för att spara bränsle.

Fast det var förbjudet cyklade bygdens pojkar till en närliggande torvmosse och såg på när de svenska flygplanen B3 övade bombfällning mot uppställda mål mitt i mossen.

46. Tysk militärpatrull

I ett föregående avsnitt berättade jag om Sörstafors Pappersbruk och vill nu följa upp med en episod som Bengt Wisell berättade för mig. Han har själv, liksom sin far, jobbat på Bruket och minnena från den tiden är kristallklara för honom.

Bengts far, David, började jobba som chaufför 1922. I boken ”Sörstafors genom tiderna” berättar han bland annat:

”Pappersbruket hade en Opel lastbil med helgjutna däck, Jag minns att jag fraktade papper till dåvarande hamnarna i Strömsholm och Västerås och till järnvägen i Kolbäck. Jag minns också att jag körde makadam och grus till vägbygget mellan Västerås och Långängskrogen med denna Opel.”

”Efter något eller några år köpte bruket en T-Ford personbil. Den användes till ärendeskjutsar för kontorets behov och till skjutsar för de anställdas räkning till lasaretten både i Köping och i Västerås. Den användes också till skjutsar till doktor Nils Fredrik Netzel i Strömsholm. Otaliga gånger fick jag också hämta doktor Netzel för sjukbesök i hemmen. Sjuksköterskan och barnmorskan skulle också hämtas etc. På den tiden var nämligen hembesök vanligt. Det var bara för mig att ställa upp och skjutsa, både dagar och nätter.”

Som liten pojke fick sonen Bengt ibland åka med i bilen. Bengt berättar:

”Jag kommer ihåg en gång, det måste ha varit 1937/38 jag var en sju åtta år. Vi kom åkande från Sörstafors till Kolbäck för att tanka bilen. Vid vägkorsningen i Kolbäck stod en tysk soldat och dirigerade trafiken. Från Strömsholmshållet kom tyska militärer farande på motorcykel med sidovagn. I sidovagnen var en kulspruta monterad.”

”Pappa blev arg dels för att det var tyskar, dels för att de körde på fel sida av vägen och dels för att de skulle fram först.”

Från Sörstafors till den aktuella vägkorsningen i Kolbäck.

47. Brygghusbarnet blir godsägare

En samhällsbyggare i Kolbäckbygden på 1800-talet var Eric Ericson, i Kyrkbyn. I hembygdsföreningens arkiv finns hans "Försent började Memoarer" som han skrev vid 79 års ålder. Jag tycker berättelsen är särskilt intressant då han var 100 år äldre än jag och skrev om sitt liv vid ungefär samma ålder som jag gör nu.

Eric Ericssons berättelse: Några ord till mina efterkommande.

Jag föddes i Forsta Kolbäck den 21 maj 1834. Samma dag var det inkvartering då Nerikes Husarer voro på väg till storläger i Stockholm. Sådana inkvarteringar voro vanliga på den tiden, två till tre gånger årligen. Min mor måste därför ligga i en brygghuskammare vid min födsel.

Det var andra tider då, det var visserligen en skola i sockenstugan men ingen utbildad skollärare. Det var att anta någon som var något mer erfaren än andra. I början av 1840-talet fick vi en skollärare och material att skriva i. En sandbänk som ströks över med en bräda då vi plottrat den full och sedan börja skriva igen. Sedan fick vi stentavlor (griffeltavlor) att fortsätta övningarna med och till sist ett halvt ark papper att skriva provsida på.

Så fort man gått och läst – blivit konfirmerad – var man utlärd. Huvudsaken var att kunna katekesen utantill från pärm till pärm och likaså bibliskan. För den som hade gott minne gick det bra men andra fingo pinas betydligt i synnerhet vid husförhören.

Då jag inte var i skolan fick jag alltid hjälpa till hemma med vad jag kunde göra. Hålla rent på gård och backar med mer. Sedan var det att ta i med varjehanda. Vi hörde till reserven vid Kolbäcks skjutsstation och då ett visst antal hästar utgått där kom hållkarlen och tog hästar och skjutskarl. Trots att det var aldrig så brått för oss, spändes hästarna från plogen och skjutspojken måste följa med nästan som han befann sig.

Om Kolbäcks krog och gästgivaregård skulle det kunna vara mycket att skriva om. Där var en samlingsplats för allt slödder. Man fick se det som nutidens folk skulle rygga tillbaka inför.

Resande som for i två- och tre-spända åkdon. Diligenser som gick med fyra hästar i bredd från Stockholm till Malmö och Göteborg fram och åter två gånger i veckan. De var svåra att möta på de smala vägarna, det var bäst att köra ur vägen långt före, köra in i skog eller ut på gårderna eller i värsta fall i diket. Det skedde många olyckor men det fäste sig ingen vid.

Kommer särskilt ihåg då Carl XIV Johan reste förbi här. Det var då han 1838 reste till Norge. Det var en rörelse som ingen nu levande kan göra sig en föreställning om. Han hade en tross på 200 hästar och rörelsen räckte ett par dagar. Först kom köksvagnar och annat. Till sist kom kungen själv med en obeskrivlig ståt, herrar i lysande uniformer av guld och det var svårt att urskilja vilken som var kungen. Man kan förstå vilken uppståndelse det var vid sådana tillfällen. Landshövdingen red i spetsen för kungsvagnen inom sitt län och kronofogdarna red före, var och en inom sitt fögderi. Det var inte långt

mellan skjutshållen Västerås, Dingtuna, Kolbäck, Björksta i Munktorp och sedan Östtuna i Björskog, men det gick fort, svetten rann av djuren.

För att återgå till mitt arbete och verksamhet, så var det att stå i så fort man kunde göra något. När vi kom från skolan var att läsa läxor och ut och plocka lerkockor ur dikena med mera.

Då vi blev större var det att gå upp klockan tre och tröska med slagor. Det var det mest pinsamma arbete man kunde tänka sig i synnerhet innan kroppskrafterna var utvecklade. Det var bråttom för alla ville ha sluttröskat till Jul. På somrarna var det lika brått men då med slåttern.

Vad beträffade arbetstiden så var det under slåttertiden att börja mellan klockan två och tre på mornarna för att kunna få slå medan daggen var i, som det hette. Då daggen var borta fick man inte av det dåliga gräset, tåtlar och dylikt. Sedan var det att räfsa bland tovor och buskar, sätta upp i såtan eller köra in hö. Arbete med det kunde ofta räcka till 9-10 på kvällarna. Men då vi gick hem sjöng vi och var glada och belåtna.

Beträffande inhägnader så var det gärdesgårdar efter alla vägar. När vi släppte ut våra svin om våren så kunde de gå ända till Köping. På Svinskogen uppehöll de sig länge och så kom de hem någon gång i ett stort sällskap, 50 till 60 grisar. De påtade upp dikesrenar och landsvägsrenar och så begav de sig iväg på andra håll en tid och så kom de igen. Någon annan föda fick de inte på hela sommaren.

Jag blev gift i Kyrkbyn den 10 oktober 1861. Var sedan hos min svärfar till 1868 då jag övertog gården. Det var mina värsta hundår. Jag gick först och sist. Då de övriga arbetarna hade sin middagstimme fick jag kasta i mig en bit och sedan skriva. Lika så om kvällarna skriva och räkna då de övriga fick vila.

Min svärfader, en stor sträng man, hade startat ett bränneri där det tillverkades 600 till 1 000 kannor brännvin per dygn. Där arbetades i tre till fyra vintermånader. Jag fick lära mig skriva och räkna på nytt som jag alldeles glömt vid 27 års ålder.

Då jag på hösten (1868) för brännerirörelsen behövde minst 30 000 kronor var det några bondgrannar som tecknade sig för borgen för detta belopp och jag började. Var själv tillverkare inspektör o bokhållare, ingen ståt. Jag satte själv för min häst när jag skulle ut och åka och sköta ett så stort företag ensam, men jag fick ligga i. Det var 16 man i bränneriet, i jordbruket omkring 20, vi hade inga maskiner då. Ja arbete var det både dag o natt. Jag såg om det jag hade och hade ett stort förtroende hos folk, vad jag nu efteråt mera inser.

Det är i dag den 9 juni 1913, jag fyllde 79 år den 21 maj och börjar därför bli trött.

Eric Ericsson

Eric Ericssons curriculum vitae

Huvudman i Västmanlands Läns Sparbank. Landstingsman under flera år. Ledamot av Snefringe Härad's Tingshus direktion.
Styrelseordförande i Kolbäck Gästgiveri Skjutsförenings, Kolbäck's Mejeriförening, Kolbäck's sockens kommunalstämma och Snefringe Härad's Allmänning's.

Kolbäck's Kyrkby

48. Ingen pardon — polisen tog kon

Kolbäcks hembygdsförening fick en förfrågan om ett foto på poliser i Kolbäck från början av 1960-talet. Poliserna skulle posera framför dåvarande polisstationen. Efter en tids sökande i föreningens gömmor återfann vi en diabild som motsvarade beskrivningen. Det var en av poliserna på bilden, den 85-årige Nils Bäckwall, som behövde den som komplement till de minnesanteckningar som han nu skrev på.

Att bli polis var för många en pojkdrom förr i tiden. Själv gjorde jag i tonåren ett besök på arbetsförmedlingen i Västerås för att söka in som sådan. Det stupade på att jag bara hade betyg från sexårig folkskola, man måste ha realexamen. Mannen jag pratade med föreslog att jag skulle ta värvning i det militära för att efter tre år bli furir, som gav real-skolekompetens. Militärlivet lockade emellertid inte mig.

Nils Bäckwall som är tre år äldre än jag och med samma förutsättning, vad beträffar skolgången, gick militärvägen till polisutbildningen. Han kom sedan till Kolbäck 1958 och blev en av sex poliser som bildade Kolbäck — Munktorp polisdistrikt.

Poliserna i Kolbäck tillhörde Hallstahammars landsfiskalsdistrikt. Landsfiskalen hade, före polisens förstatligande, vida maktbefogenheter. Han var inte bara polisernas chef han var också kronofogde, utmättningsman och åklagare. Polisen blev därför landsfiskalens handgångna män i ärenden av skiftande karaktär av nedan exempel.

— Trafiken som i dag går förbi Kolbäck på E18 gick på den tiden genom samhället så det blev en del olyckor att utreda.

— Att besöka en fattig bonde, som häftade i skatteskuld, för att ta en ko i beslag var förmodligen inget trevligt uppdrag.

— Knark var emellertid okänt och ”buset” var vanligt hederligt folk, det fanns naturligtvis undantag.

Polisens förstatligande 1965 föregicks av en utredning som leddes av Carl Persson. Han blev också den första rikspolischefen i Sverige. Som sådan såg han till att polisen fick de resurser som behövdes, bland annat polisbilar. Dessförinnan användes de sina privata bilar eller tog en taxi.

Förstatligandet innebar att alla poliser blev uppsagda från sin kommunala tjänst och måste söka de nya statliga polistjänsterna. Kolbäck fick två tjänstgörande poliser, Egil Holmberg och Folke Westberg. Nils Bäckwall fick en tjänst som kriminalare i Hallstahammar.

Bild från början av 1960-talet på mejeristbostadens trappa.
Poliserna: Erik Mörthberg, Alf Staflund, Gösta Johansson / Jordung,
Nils Bäckwall, Gunnar Arninger, Folke Westberg

49. Invandringen till Västerås på 1950-talet

Jag har tidigare berättat hur min mamma sålde ägg på Bondtorget i Västerås. Många av hennes kunder var de invandrade italienarnas fruar. Efter att läst: ”Sverige blev vårt hemland” en bok av Gunilla Zimmermann med underrubriken ”Tyska invandrare i Västerås efter andra världskriget” vet jag mer och bättre om invandringen. Det var inte bara italienare som kom, skriver hon. Det var folk från 32 nationer som på 1950-talet fick en fristad i Västerås, finnar, tyskar och italienare dominerade. De tysktalande blev dock en bortglömd invandrargrupp, berättar hon vidare.

Krigsskådeplatserna under det sex år långa världskriget förflyttades först österut vid tyskarnas frammarsch, sedan västerut då sovjetarmén marscherade in i Tyskland. Befolkningen drabbades av svält och ofattbara övergrepp. I boken berättar hon efter många autentiska intervjuer och litteraturstudier om enskilda tragiska levnadsöden och om dramatiska händelser som förändrade människors tillvaro.

När stora delar av Europa efter kriget låg i ruiner hade Sverige ett gynnsamt utgångsläge med oförstörd industri och infrastruktur. Detta gav betydande konkurrensfördelar för det svenska näringslivet. I motsats till dagens samhälle saknades därför inte arbete i invandrarnas nya tillvaro, de blev en tillgång för Västerås.

I ett handelsavtal med Sovjet 1947 förband sig Sverige att leverera mycket mer av det som ASEA kunde tillverka på den tiden. Regeringen hotade med att förstatliga ASEA om de inte levde upp till den utlovade volymen. Tillverkningskapaciteten måste ökas och till den behövdes arbetare.

Min kunskap om andra världskriget har fördjupats genom Gunilla Zimmermanns bok och krigsoffrens berättelser. Som Kolbäckare vill jag gärna nämna att Gunilla Zimmermann började sin karriär som lärarinna i svenska och tyska på Centralskolan i Kolbäck på tidigt 1960-tal.

Centralskolan, nuvarande Tunboskolan, invigdes 1958

50. Gustaf Åhman fotograf

Gustaf Åhman föddes den 24 maj 1885 i Kolbäck. Hans far var folkskollärare och kantor. År 1917 öppnade Gustaf egen fotoateljé i Kolbäck. Den 6 juni 1924 brann hans lokal ner och alla foton förstördes.

Redan samma år började Gustaf Åhman bygga en ny och mera ändamålsenlig ateljé med en stor glasvägg mot öster. Här fotograferade han både vuxna och barn i polyfoto-format. Han cyklade också ofta ut på olika uppdrag, t ex födelsedagsfirande, trafikolyckor, skolklasser och företagsfoton.

Gustaf utvidgar företaget och 1925 anställdes Ebba Wige som biträde. Hon titulerade honom "Herr Åhman" och arbetade kvar under alla år fram till Gustaf Åhmans död 1969. Han var då 84 år gammal. På platsen för ateljén och bostaden byggdes senare förskolan Myran, Vallbygatan 17. Myran är i dag riven för att ge plats för bostadsbebyggelse.

Det blev en del plåtar, närmare 20 000, under hans 50 år som fotograf. Ända fram till sin död använde Åhman glasplåtar i ateljén och det var han nog ganska ensam om. De allra flesta ateljéfotografer övergav glasplåtarna på 40-talet.

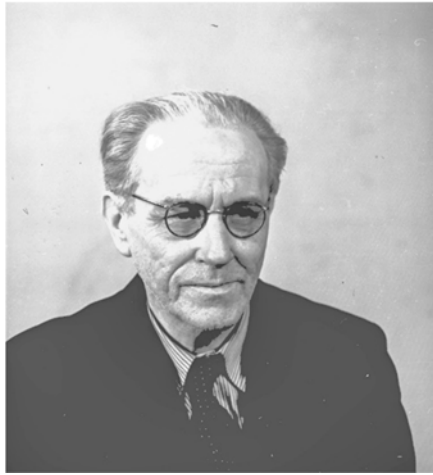
Så här berättar Mats Källstig, en av Bildgruppen Prismas grundare, om hur det gick till när en kulturskatt räddades till eftervärlden.

Ebba Wige som via testamente hade ärvt Åhmans fotoplåtar såg emellertid ett bekymmer i att äga dessa, folk kom och ville ha kopior av foton. Hon beslöt därför att låta åkare Lindgren forsla allt till Oxelby soptipp.

Turligt nog kom jag en dag i maj 1969 förbi Åhmans och fick höra om beslutet. Jag fick stopp på arbetet och ilade till kommunalkontoret för att med deras hjälp rädda Åhmans livsverk till eftervärlden. Kolbäck var vid den tiden egen kommun så kommunikationen var enkel.

Jag kallade samman några av Bildgruppen Prismas medlemmar och en lördag körde vi allt till en källarlokal på Kapellgatan, där biblioteket var beläget på den tiden. Prisma blev ansvarig för materialet och kommunen stod som ägare.

Ett avtal upprättades den 2 februari 1970 mellan Kolbäck kommun och Ebba Wige om överlåtelse av utrustning och upphovsrätten till fotoplåtarna för en summa av 1 000 kronor. Hon var pensionär så pengarna betydde säkert en del för henne. 2016 överlät Hallstahammars kommun ateljéutrustning och fotoplåtar till Västmanlands läns museum.

Gustaf Åhman

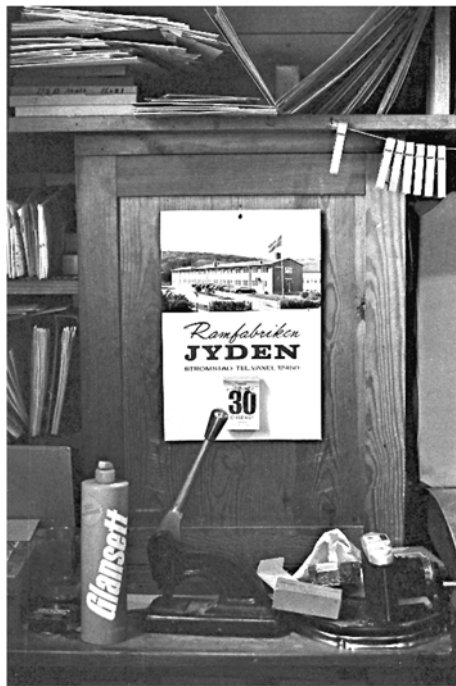

Ebba Wige

Åhmans fotoateljé och hem efter branden 1924

Interiörbilder från Åhmans ateljé. Foto: Mats Källstig 1996

Fotografier värda en förmögenhet

SVT2 visade i november 2010 en dokumentär om porträttfotografen Mike Disfarmer från USA. Han skildrade människorna på den amerikanska landsbygden under världskrigen och den stora depressionen. Mike Disfarmer fångade 1950-talets optimism i och runt Herber Springs i Arkansas. Han porträtterade alla: mormor, barnen, majoren, snickaren och så vidare. I dag har dessa svartvita familjebilder blivit värda en förmögenhet. Mike Disfarmers fotografier omnämns av kritiker som "verk av ett konstnärligt geni".

Jag kom genast att jämföra Gustaf Åhman med fotografen i Arkansas. De levde under samma tid, använde förmodligen samma typ av fotoutrustning och hade samma typ av människor som kunder. Även Gustaf hade god blick för det konstnärliga. Det kan man se i många av hans ateljéfoton. Som uppdrag åt landsfiskalen tog han också fler dramatiska bilder.

Familjen Eriksson 1941. Foto: Gustaf Åhman

Ulla Axelsson 1938. Foto: Åhman

Annie Eriksson 1941. Foto: Åhman

Nybro 1950-09-12. Foto: Gustaf Åhman

Foto: Gustaf Åhman

Det är så här skrivandet slutar

Man säger ofta att resan är målet. Så har det också varit för mig. Resan till skrivandet är människor jag pratat med och tid jag lagt på forskning i olika källor. Allt har blivit en kreativ sysselsättning på ålderns höst. Med denna lilla bok avslutar jag min bana som skriftställare. Nu ser jag fram emot våren, bokläsandet på balkongen och många sköna cykelturer.

Kolbäck i mars 2017

Kurt Larsson

Alla dessa dagar som kom och gick

Inte visste jag att de var livet

Stig Johansson